

1732 ve 1777 Yıllarına Ait Tımar ve Zeamet Kanunları

The Laws of Tımar and Zeamet Dated 1732 and 1777

Ertan Gökmen*

Öz

Osmanlı Devleti'nin ziraî, iktisadî, askerî ve idarî yapısına etki eden tımar sisteminin kuruluşu, devletin kuruluş yıllarına kadar geriye gitse de sistemin mükemmel işleyişi ancak 16. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Devlet, sahip olduğu toprakların büyük kısmında uyguladığı bu sistem ile vergilerini toplamış, askerî birlikler oluşturmuş, bu birliklerle fetihler yapmış ve sınırlarını genişletmiştir. Ne var ki bu sistem ateşli silahların savaşlarda kullanılmaya başlaması, savaşların uzun sürmesi, paranın değer kaybetmesi gibi birçok nedenle bozulmaya başlamıştır. Bu bozulmanın nedenlerine ve sistemin nasıl düzeltilebileceğine dair 17. yüzyılda bazı kitap ve risaleler yazılmıştır. Devlet, tımar arazilerinin gelirlerinden hakkıyla istifade edemediğini görünce dirlikleri hazineye dahil edip mukataa olarak iltizama vermeye ve gelirlerini toplamaya başlamıştır. 18. yüzyıla ait tımar yoklama kayıtlarının ve tımar sistemine dair birtakım kanun ve nizamnamelerin yayınlanmış olması, tımar sisteminin Anadolu'da ve Rumeli'de tam olarak ortadan kalkmadığını göstermektedir. Sistemde görülen bozuklukları düzeltmeye yönelik 1791 ve 1792 yıllarında çıkarılan iki kanun mevcut olup bunlar tam metin olarak yayınlanmıştır. Ele aldığımız bu çalışmada ise 1732 ve 1777 yıllarında tımar ve zeamete dair yayınlanan kanunların muhtevalarına değinilmiş ve bu kanunların tam metinleri verilmiştir. Bunun yanında 1732, 1777, 1791 ve 1792 yıllarında tımar sistemi ile ilgili çıkarılan kanunların birbirine benzeyen ve birbirinden ayrılan yönleri üzerinde durulmuştur. Çıkarılan dört kanunname bazı farklılıklar bulunsada bunların büyük oranda birbirine benzediği görülmüştür. Alaybeylerinin ehil, doğru, dirayetli, askerin işlerini bilen ve yürütebilecek kişiler arasından seçilmesi kanunlarda üzerinde durulan hususlar arasındadır. Bunun yanında alaybeylerinden, hak eden kişiler için eski kanunlara riayet ederek arzlar yapması beklenmektedir. Tımarlı sipahilerden ise sefer zamanında alaybeyi bayrağı altında, barış zamanında ise tımarlarında bulunmaları isteniyordu.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Tımar, Zeamet, Eyalet Askeri, Dirlik.

* Prof. Dr., Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü – Prof. Dr., Manisa Celâl Bayar University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Manisa/ TÜRKİYE, ertan.gokmen@cbu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-9189-9960>

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Citation/Atıf: Gökmen, Ertan, "1732 ve 1777 Yıllarına Ait Tımar ve Zeamet Kanunları", *Belgeler*, S. 44, 2024, 1-32.

Abstract

Although the establishment of the timar system which affected the agricultural, economic, military and administrative structure of Ottoman Empire, dates back to the founding years of the state, the perfect functioning of the system continued until the end of the 16th century. With this system applied to most of lands it owned, the state collected taxes, formed military units, conquered with these units and expanded its borders. However, this system began to break down for many reasons, such as the use of firearms in wars, the long duration of wars, and the loss of value of the money. Some books and pamphlets were written in the 17th century about the reasons for this deterioration and how the system could be corrected. When the state saw that it could not properly benefit from the revenue of timar lands, it included the dirliks in to treasury and started to give them as mukataa and collect their revenues. The publications of timar roll records and some laws and regulations regarding the timar system in the 18th century shows the timar system has not completely disappeared in Anatolia and Rumelia. There are two laws enacted in 1771 and 1792 to correct the disorders seen in the system, and these have been published in full text. In this study, the content of the laws regarding timar and zeamet published in 1732 and 1777 is mentioned and full text of these laws are given. In addition, similar and different aspects of the laws regarding the timar system in 1732, 1777, 1791 and 1792 were emphasized. Although there are some differences in the four enacted laws, they are largely similar to each other. The selection of alaybeyi from among competent, accurate, astute people who know and carry out the military's work is among the issues emphasized in the law. In addition, the alaybeys are expected to make offerings to deserving people in accordance with the old laws. The timarlı sipahis were required to be under the flag of alaybeyi during the campaign and to be in their timars during the peacetime.

Keywords: Ottoman, Pronoia, Large Fief, Dirlik.

Giriş

Timar, askerî veya sivil görevlilere maiyetlerine ve yapacakları hizmetlere karşılık olmak üzere belli bölgelerden kendi ad ve hesaplarına tahsil yetkisi ile tahsis edilmiş vergi kaynaklarını ve yıllık geliri yirmi bin akçeye kadar olan dirlikleri ifade etmektedir. Timar sistemi; para ekonomisinin iyi derecede gelişmediği, pek çoğu aynî ürün olarak toplanan vergi gelirlerinin taşınması, paraya çevrilmesi, merkezî hazineye toplanıp buradan dağıtılmasının güç olduğu zamanlarda hem doğu hem de batıdaki pek çok ülkede zaman zaman uygulanan bir sistem idi. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nde timarlı sipahi denilen süvari askeri ordusunun teşkilinde timar sistemi uzun süre uygulanmıştır.¹ Timar sistemi 1300-1600 yılları arasında sadece Osmanlı Devleti'nin askerî teşkilatlanmasında etkili olmamış, aynı zamanda devlete ait arazilerin işlenmesinde, reaya statüsünün ve ahalinin ödemek zorunda oldukları vergilerin tespitinde temel belirleyici faktör olmuştur. Sistemin devletin kuruluş dönemi padişahlarından Orhan Bey dönemine kadar uzandığı bilinmektedir.²

Timar sisteminin ne olduğuna ve işleyişine dair umumî ve sancaklara ait kanunnamelerde bilgi bulunmaktadır.³ Defter-i Hakanî Eminliği yapmış olan Ayn-ı Ali Efendi 1607 yılında yazdığı

1 Ömer Lütfi Barkan, "Timar", *İslam Ansiklopedisi*, C 12/1, MEB, Eskişehir 2001, s. 286-287.

2 Halil İnalıcık, "Timar", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 41, İstanbul 2012, s. 168.

3 Ömer Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mali*

Kavânîn-i Âl-i Osmân der-Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân adlı eserinde,⁴ 1653 yılı Temmuz ayı ortasında Silahdâr-ı Şehriyârî Kenan Ağa'nın bendelerinden olan Mustafa bin Mustafa tarafından istinsah edilen ve İlhan Şahin tarafından yayınlanan risalede⁵ ve 30 Aralık 1653 tarihini⁶ taşıyan ve Midhat Sertoğlu tarafından açıklamalı olarak yayınlanan Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi'nde tımar sisteminin uygulandığı yerler ile kimlere hangi hizmetler karşılığında dirlik verildiği belirtilmiştir. Şahin'in neşrettiği risalede alaybeyleri, çeribaşları, dirlik sahiplerinin yaptıkları vazifeler, kılıç tımarlar,⁷ tımar ve zeametın intikal şartları, sarayda görevli müteferrika, çavuş ve katiplerin sahip oldukları zeametlerin evlatları arasında nasıl taksim edileceği hakkında bilgiler bulunmaktadır.⁸ *Telhîsü'l-Beyân*'da da tımarlı sipahinin sancağında oturmasının şart olduğuna, azledilmiş sipahiye iki yıl geçmeden tımar verilmeyeceğine, şehit sipahi oğluna tımarın ziyadesiyle verileceğine dair hükümler bulunmaktadır.⁹

Tımar sistemi içerisinde alaybeyleri ile çeribaşlarının önemli bir yeri vardı. Alaybeyi, tımarlı sipahilerin savaş dışı zamanlarda bulundukları yerdeki amiri idi. Tımar sahiplerinin bir nahiyelik bölgelerdeki amirleri ise çeribaşları idi. Alaybeyleri, geliri yüksek olan zeamet tasarruf ederlerdi. Sipahilerin bütün talepleri çeribaşı vasıtasıyla alaybeyine iletilirdi. Alaybeyleri de bu istekleri sancakbeylerine değil doğrudan divana bildirirlerdi.¹⁰

Sancak kanunnamelerinde ve şahıslar tarafından yazılmış eserlerde bazı hususiyetlerine temas edilen tımar sistemi, 17. yüzyıl başlarından itibaren bozulmaya başlamıştır. Yazarı belli olmayan, ancak III. Murad, III. Mehmet, I. Ahmet ve II. Osman dönemlerinde yaşadığı tahmin edilen ve 1617-1620'lere tarihlenen *Kitâb-ı Müstetab*'da,¹¹ Ayn-ı Ali Efendi tarafından I. Ahmed'e sunulan *Kavânîn-i Âl-i Osmâniye* ve *Havâkîn-i Sultâniye* adlı 1607 tarihli eserde,¹² Koçi Bey tarafından 1631'de Sultan IV. Murad'a sunulan risalede¹³ sistemin bozulmasına ve düzeltilmesine dair çözüm önerilerine değinilmiştir.

Esasları Kanunlar I, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 568, İstanbul 1943; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990; *I. Selim Kanunnameleri (1512-1520)*, haz. Yaşar Yücel-Selami Pulaha, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 52-53, 79-80.

4 Mehmet İpşirli, "Ayn Ali Efendi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 4, İstanbul 1991, s. 258-259.

5 İlhan Şahin, "Timâr Sistemi Hakkında Bir Risale", *Tarih Dergisi*, S. 32, İstanbul 1979, s. 906-935.

6 *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, haz. Midhat Sertoğlu, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 26, İstanbul 1992, s. 128.

7 Kılıç, bir tımar veya zeametın çekirdeğini oluşturan kısma denilmektedir. Miktarı bulunduğu yere göre değişen kılıçların altı çeşidi bulunmaktadır. Bk. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2011, s. 399.

8 Şahin, agm., s. 923, 931, 934-935.

9 Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, s. 140-141.

10 Sertoğlu, age., s. 20.

11 Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar Kitâb-ı Müstetâb, Kitâb-ı Mesâlihi'l-Müslimin ve Menâfi'l-Mü'minin, Hırzû'l-Mülûk*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. XXII, XXIII, 15.

12 Barkan, agm., s. 319-320; Yücel, age., s. XVIII.

13 *Koçi Bey Risalesi*, haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 2018, s. 20, 66-69, 86-87, 107-109.

Dirlik gelirlerinden ve sahiplerinden yeterince istifade edemeyen devlet, öncelikle tımar ve zeamet arazilerinden başlamak suretiyle 18. yüzyıldan itibaren hasları mukataa haline getirip, bunları iltizama vermeye başlamıştır. Kurulu sistemde dengenin birden bozulmaması için mukataaya alma işlemine öncelikle küçük dirliklerden başlanmıştır.¹⁴ Tımar ve zeametlerin mukataa sistemine dahil edilmesi III. Selim Dönemi'nde İrad-ı Cedid Hazinesi'nin kurulması ile hız kazanmıştır. Mirasçısı olmayıp mahlul kalan, özel nedenlerle mahlul addedilen, mîrice zapt edilen, gelir azlığı nedeniyle ferağ edilen tımarlar, İrad-ı Cedid Hazinesi'nce idare edilmek üzere bu hazineye terk edilmiştir.¹⁵ 1827 yılına gelindiğinde elli üç sancakta bulunan 5200 tımarlı sipahi, gelirleriyle Asâkir-i Mansûre süvarisi haline getirilmiştir. 7 Haziran 1844 tarihli sadrazamlık emri ile zaptiye teşkilatında görevlendirilmek suretiyle talipli olanların tımarları hazineye bağlanmış, istekli olmayanlar ise emekli edilmek ve kendilerinden cebelü bedeliyesi alınmak suretiyle tımar sistemine son verilmiştir.¹⁶

Bozulmasına rağmen tımar sisteminin düzeltilmesi ve ıslahı yolunda 1732 yılında bir kanun ve 1777 yılında bir nizamname/kanunname çıkarılmıştır. Sistemdeki bozulma, bunun sebepleri, alaybeyi, çeribaşı ve tımarlı sipahilerin sorumlulukları ile zeamete sahip müteferrika, çavuş ve katiplerin sayıları ile vazifeleri bu kanunnamelerde belirtilmiştir. Bu kanunnamelerden sonra 1791 ve 1792 yıllarında da tımar ve zeamete dair iki kanunname¹⁷ çıkarılmıştır. Aşağıdaki başlıklarda bu kanunların muhtevası ile birbirleri arasındaki benzerliklerle farklılıklara değinilmiştir.

1. 1144/1732 ve 1191/1777 Yıllarına Ait Tımar Kanunları

Ele aldığımız tımar ve zeamet düzenine ait kanunların/nizamnamelerin yer aldığı “Tahvîl-i Nizâm” adlı defter, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Bâb-ı Asâfi Dîvân-ı Hümayûn Sicilleri Tahvîl (Nişân) Kalemî defterleri kataloğunda 84 numara ile kayıtlı bulunmaktadır.¹⁸ Defter 174 sayfa olup 49x22 ebatlarında ciltli ve ebruludur. Çalışmamıza konu olan Gurre-i Şaban 1144/29 Ocak 1732 ve Gurre-i Şaban 1191/4 Eylül 1777 tarihli tımar ve zeamet düzenine dair kanunların/nizamnamelerin ilki defterin 5-9., ikincisi 10-13. sayfaları arasında bulunmaktadır. Birinci nizamnamenin başında hatt-ı hümayuna ve nizamnameye dair bir tanımlama bulunmayıp doğrudan nizamnameyle başlamıştır. İkinci kanunun başında sekiz satırlık “Mübârek Hatt-ı Hümayûn-ı Şevket-makrûn Sûretidir” ifadesi ile başlayan bir hatt-ı hümayun bulunmaktadır. Bundan sonra “Sûret-i Nizâmnâme-i Müstahsenedir” denilerek nizamname kaydedilmiştir. 4 Eylül 1777 tarihli nizamname, *Cevdet Tarihi*'nde de zikredilmiş olup burada hatt-ı hümayun, nizamname suretinin sonuna konulmuştur. Bu eserde hatt-ı hü-

14 Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 34-35.

15 Cezar, *age.*, s. 174-175, 178-179, 181.

16 İnalçık, *agm.*, s. 173. Tımar sisteminin tasfiyesi için bk. Barkan, *agm.*, s. 328-332; Veli Aydın, “Tımar Sisteminin Kaldırılma Süreci ve Bazı Değerlendirmeler”, *OTAM*, Yıl 2001, S. 12, s. 103.

17 Tımar ve zeamete dair yapılan bu düzenleme 1732 yılında çıkarılan kanunname, 1777 yılında çıkarılan nizamname, 1791 ve 1792 yıllarında çıkarılan ise kanun şeklinde tanımlandığı ilgili kanun ve nizamname metinlerinden anlaşılmaktadır.

18 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Tahvil (Nişan) Kalemî Defterleri (A.DVNSNŞT.d.), 84.

mayun “Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn” şeklinde, nizamname ise “Sûret-i Nizâmname-i Tîmâr ve Ze’âmet” şeklinde başlıklandırılmıştır.¹⁹

Tımar ve zeamet sistemine dair yapılmış bazı çalışmalarda 4 Eylül 1777 tarihli nizamnamenin içeriğine değinilmiş olmasına rağmen tam metnine rastlanmamıştır.²⁰ 29 Ocak 1732 tarihli kanuna ise konuya dair literatürde rastlanmamıştır. Devletin kuruluşundan Tanzimat sonrasına kadar varlığını devam ettiren tımar sistemi ile alakalı bu iki kanun/nizamname metnlerinin neşri ile tımar sisteminde görülen aksaklıklar ve alınmaya çalışılan tedbirler daha iyi anlaşılmış olacaktır.

1732 ve 1777 yıllarına ait bu kanun/nizamnamelerden sonra da sistemde görülen aksaklıkları gidermeye yönelik 1206/1791 yılında ve 21 Muharrem 1207/8 Eylül 1792 tarihinde kanunname yayınlanmıştır. Bu kanundan ilki Mustafa Cezar tarafından tam metin olarak²¹, 1792 yılına ait olanı ise *Nizam-ı Cedîd Kanunları (1791-1800)* isimli eserde “Kânun-ı Cedîd” adıyla neşredilmiştir.²² Her iki kanuna dayalı olarak tımar sistemine dair getirilen yenilikleri Özkaya yazdığı makalede ele almıştır.²³

1.1. 1732 Yılına Ait Tımar ve Zuama Kanunu’nun Muhtevası

Gurre-i Şaban 1144/29 Ocak 1732 tarihli Tımar ve Zuama Kanunnamesi’nin giriş kısmında, eyalet askerinin neden bozulduğuna temas edilmiş ve eyalet askeri için olmazsa olmaz kanunların neler olduğu belirtilmiştir. Kanunnameye göre eyalet ve livaların zeamet ve tımar sahipleri, devlet kurulduğundan beri daima intizamlı, birlikte hareket eden muktedir askerî birliklerdi. Bu dönemlerde alaybeylik, hak edene verilmekte, zeamet ve tımar tevcihleri alaybeylerince yapılmakta, tımar ve zeamet sahipleri sancaklarında oturmakta ve alaybeylerinin bayrağı altında toplanmakta idiler. Bu üç husus, tımar kanunlarının esasını oluşturmaktaydı. Macaristan seferleri bertaraf edildikten sonra²⁴ bu üç esasa uyulmadığından eyalet askerinde bozukluklar meydana gelmiştir. Rumeli’deki tımar ve zeamet sahiplerinin bu zamanda Vidin ve Niş kaleleri hizmetine ve İran taraflarına²⁵ tayin edilmeleri, aynı şekilde Anadolu’daki tımar ve zeamet erbabının uzun süren şark seferlerinde görevlendirilmeleri, evlerinden ve yerlerin-

19 *Tarih-i Cevdet*, C 1, Def’a Sâlise, Darüttıbaatü’l-âmir, Tarihsiz, s. 308-316.

20 Barkan, agm., s. 329; İnalçık, agm., s. 172; Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları”, *Tarih Dergisi*, Yıl 2011, S. 32, s. 223.

21 Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, No: 28, İstanbul 1965, s. 459-463.

22 Yunus Koç-Fatih Yeşil, *Nizam-ı Cedîd Kanunları (1791-1800)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012, s. 2-16. Bu nizamname tatbik için taşraya da gönderilmiş ve sureti kadı sicillerine kaydedilmiştir. Manisa Şer’iyye Sicili, No: 230, s. 133-148.

23 Özkaya, agm., s. 224-231.

24 Bu savaş 1716-1718 yılları arasında Avusturya ile yapılmış olup 1718 yılında Pasarofça Anlaşması ile neticelenmiştir. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C III-IV, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, TTK, Ankara 1992, s. 31-35. Ayrıca bu savaş ve 18. yüzyılda yapılan diğer Osmanlı-Avusturya savaşları için bk. Uğur Kurtaran, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, Sayı XVII, s. 398.

25 1722-1723 yıllarında başlayan, III. Ahmed ve I. Mahmud döneminde devam eden Osmanlı-İran Savaşları için bk. Mustafa Nuri Paşa, *age.*, s. 36-54.

den uzak kalmalarına ve dirlikleri hakkıyla zapt edememelerine neden olmuştur. Bu durumda olan eyalet askerleri eski güç ve kuvvetlerini kaybetmişler ve perişan hale gelmişlerdir. Bunun yanında alaybeylikler de uzun zamandır şefaata ve rica ile ehil olmayan kimselere verilir hale gelmiştir. Alaybeyleri “nâ-mevcûd” ve “terk-i hıdmet” bahanesi ile dirlik sahiplerini azletmeyi âdet haline getirmişlerdir. İstanbul’da kadı ve naip arzları ile hariçten kimselere tımar ve zeamet tevcih edilir olmuştur. Ayrıca vezir, mîrimîrân ve ayan adamları da arzuhal ile tımar ve zeamet almaya başlamışlardır. Bu kişiler barış zamanında sancağında, sefer zamanında da alaybeyi bayrağı altında bulunmadıklarından bu mümtaz askerin durumu perişan hale gelmiştir.²⁶

Kanunnamede eyalet askerinin içinde bulunduğu durum yukarıdaki şekilde açıklandıktan sonra neler yapılması gerektiği hususu üzerinde durulmuştur. Bu anlamda yukarıda belirtilen üç esas kaidenin işler hale getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Artık tımar ve zeametler kadı, naip ve cebelü tahsildârları arzları ile değil, aksine alaybeyleri arzları ile yapılacak, zeamet ve tımar sahipleri sancaklarında oturacak ve kimseye himaye ile tımar ve zeamet verilmeyecektir. Alaybeylikler için Devlet-i Aliyye, vezirler ve valiler tarafından otuz kuruş kalem harcından başka kapı harcı, aidat ve caize alınmayacaktır. Alaybeylik başka sancaktan olanlara, tımar ve zeametle alakası olmayan ayan ve gediklilere değil, her sancağın zaim ve tımar sahipleri arasından vakarlı, askerin işlerini bilen ve yürütebilecek sadık, güvenilir, nüfuzlu, tavırları düzgün, güç, kuvvet sahibi ve gayretli kişilere gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra sancaklıların reyî, oluru ve vezirlerin arzı ile verilecektir.²⁷

Tımar ve zeamet sahipleri garazlarına yenik düşerek falanı alaybeyi isteriz, şunu istemeyiz demeyecek ve iki fırkaya ayrılmayacaktır. Cümlesi belirtilen vasıflara sahip kişiyi alaybeyi olarak benimseyecek ve ona itaat edecektir. Eyalet valisi de sancak sahiplerinin seçtiği ve mahzar verdiği alaybeyini İstanbul’a arz edecektir. Alaybeyleri hizmetlerinde kusuru olmadıkça tek bir söze dayanarak, haklarındaki iddialar araştırılmadan ve doğruluğu ortaya konmadan azledilmeyecektir. Ancak kanuna aykırı hareketleri zuhur eden alaybeyleri azledilmekle kalınmayacak başkalarına ibret olması için katledilecektir. Alaybeyleri de hak yolundan ayrılmadan, garaz ve kayırma ile zeamet ve tımar sahiplerini görevlerinden almayacaktır. Alaybeyleri, barış zamanında kânûn-ı kadîm üzere sancakta harbe yarar askerlerden ve ocakzadelerden sancak kaydının onda biri kadar mülazımı seçecek, savaşta ve barışta bulunmak şartıyla bunların eşkalini, isimlerini, şöretlerini arzda belirtecek, ondan sonra mülâzemet²⁸ emri verilmesi için arz edecektir. Başka yerde bulunanlara, arzuhal ile talep edenlere, sefil ve reaya taifesinden olanlara mülâzemet verilmeyecektir.²⁹

Savaşta mülâzımlar dışında şecaat gösterenler olursa bunlar tardedilip uzaklaştırılmayacak, barış zamanında belirlenen sınıra indirilmek şartıyla bunlara boşalan mülâzemetler için arz yapılacaktır. Alaybeyi arz vermek istediğinde bunu her nahiyenin çeribaşısı, doğru, dindar

26 BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 4.

27 BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 5.

28 Mülazım, maaşsız acemilik hizmeti yerinde kullanılan tabir olup stajyer yerinde kullanılırdı. Buna şakirt de denirdi. Bunun yanında aylık almaksızın sırf iş öğrenmek için kaleme devam edenlere de mülazım denirdi. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C II, MEB, İstanbul 1993, s. 611-612.

29 BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 5.

birkaç dirlik erbabı ile müşavere edecek ve bunların isimlerini arzda belirtecek ve arzlarına tarih koyacaktır.³⁰

Kanunda zikredilen bir diğer husus tımar ve zeametlerin intikali ile ilgilidir. Tımar ve zeamet sahiplerinden birisi barışta ya da savaşta vefat ederse bunların sabi ve kılıca kadir üç erkek evladı varsa tımar bunlara müşterek olarak verilecektir. Üçten fazla oğula müşterek verilmeyecektir. Bir oğlu varsa tamamen yaşı belirtilerek ona verilecektir. Tımarın evlat dışında birisine verilmesi yasaktır. Eğer erkek evladı yok ve seferde vefat etmiş ise o seferde yanında mülâzemet ile kardeşi bulunmaz ise başka yerde bulunan kardeşine, kardeşi de yoksa birinci mülâzıma tamamen arz edilecektir. Birinci mülâzım rağbet etmez ise ikinciye, ikinci rağbet etmez ise üçüncüye verilecektir. Acezeye, oturak olana, ırgata, hak etmeyene, reayaya mülâzemet ve tımar verilmeyecektir. Tımar sahibi baba vefat ettiğinde anne karnındaki evlada tımar verilmeyecektir. Ancak merhameten verilmesi söz konusu olabilecektir. Baba vefat ettiğinde oğlu üzerinde bir tımar varsa oğluna verilmeyip mülâzım kardeşine, kardeşi yoksa mülâzıma verilecektir. Baba vefat ettiğinde başka bir yerde bulunan oğluna haber gönderilecek ve gelinceye kadar mahsulüne mevkûfçu müdahale etmeyecektir.³¹

Barış zamanında tımarı hasılatını yiyip sefer zamanında terk-i hizmet edenlerin tımarları ellerinden alınacak ve haklarında ceza tertip edilecektir. Kanunda alaybeylerinin tevcih etmeyip gelirlerini yedikleri sepet tımarlara dair de hükümler vardır. Bu anlamda alaybeylerin mekel/yemeklik edindikleri sepet tımarları mülâzımlara arz etmesi istenmektedir. Yine tek başına sefere gitmeye gücü olan kılıçlardan ilhak edilmiş ve tashih olunmuş kılıç var ise kılıç olmak üzere mülâzımlardan rağbet edene arz edilecektir. Ancak mutasarrıfların rağbet ettikleri kılıçlar kendilerinde bırakılacaktır. Kılıçların bir araya getirilmesi yasak olup bu husus devamlı şekilde kontrol edilecektir. Bir şekilde kaydına şerh konulup sancağı altında bulunmayanların merkeze bildirilmesi gerekmektedir. Emir verildiğinde sipahilerin yirmi gün içinde silahlarıyla bayrağı altında bulunmaları lazımdır. Sipahilerin zeametlerinin ve tımarlarının bulunduğu sancak dışında oturmaya izinleri yoktur. Tımar ve zeameti bir sancakta, kendisi başka bir sancakta olanlara 1144 senesi şabanı başından (29 Ocak 1732) itibaren iki seneye kadar süre verilmiştir. Bu süre içinde sipahiler ya başka sancaktaki mal ve mülkünü satmalı ya da biriyle tımar ve zeametini değiştirmelidir. Bu değişime alaybeyleri izin vereceklerdir.³²

Kanunda dirlik sahiplerinin sancaklarında oturmalarının memleketin imarına ve reayayı korumaya faydalı olacağı belirtilmiş ve sancağında oturmayanların gizlenip saklanmaması istenmiştir.

İlhak edilmiş ve hisse itibarıyla tımar olmak üzere tashih edilmiş kılıçlar ayrılarak 1130/1717-1718 yılından beri ayrılmış olanları mülâzımlara verilmelidir. 1130/1717-1718 yılından önce ilhak ve tashih edilmiş kılıçlar ayrılmayacaktır. Şayet bir gediklinin 1130/1717-1718 yılından beri ilhak edilen kılıcı tashih edilmiş ve ayrılmış ise 1130/1717-1718 yılından önceki tarihe itibar edilip gedikliye verilecektir. Kırım Hanları için defterli tımar ve zeamet sınırı eskiden olduğu gibi otuz kayıt olarak tashih edilmiş olduğundan bundan fazlasına izin verilmemeli ve şayet otuzdan fazla ise bunların kaydı silinmelidir. Vezir kethüdalrı, divan katipleri ve

30 BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 6-7.

31 BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 6-7.

32 BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 6-7.

hazinedarlar üzerinde tımar ve zeamet bulunur ise belirtilen üç gedikte olanlar defterli olmalı ve fazla olmamalıdır. Kayıtları şerhli olanların şerhleri de kaldırılmalıdır. Bundan sonra hacca veya önemli bir iş için başka yere gidenler dışında kimseye şerh verilmemelidir.

Dirlik sahipleri arasında rızaya dayalı olarak tımar ve zeametten el çekmek caizdir. Bu el çekme, ancak evlat, akraba ve mülâzım lehine olabilir. Tımarından el çekenlere tekrar dirlik verilmeyecektir. Zeamet ve tımar sahibi yaralı, yaşlı ve iş göremez olduğu iyice anlaşılmadıkça tekaüt edilmeyecektir. Şartlara aykırı tekaüt talep eden ile bunu arz eden alaybeyine ceza tertip edilecek ve tımar, bunu haber verene verilecektir. Savaşmaya gücü varken emekli olanlar mevcut ise bunların eşkinci olması için arz yapılacaktır. Emekli olanlar vefat ettiğinde erkek evladı varsa müştereken, bir oğlu varsa tamamen arz edilecek, evladı yok ise kardeşine değil, birinci mülâzıma verilecektir.

Alaybeyleri masraflarına karşılık olmak üzere fevt, azil, mübadele ve kasr-ı yed sebebiyle mülâzemet arzından başka her ne arz ederlerse tımar hasılatının öşrü kadar arz akçesi alabileceklerdir. Humbaracı ve lağımçı zeamet ve tımarları eski miktarına indirilecektir. Zeamet ve tımar sahibi kendi işleri için İstanbul'a ya da başka bir yere gitmek istediğinde alaybeyi iznini gösteren arz almadıkça gidemeyecek ve alaybeyleri bunun karşılığında para talep etmeyeceklerdir. Alaybeyleri tarihsiz arz vermeyecekler, şayet veren olur ise cezalandırılacaktır.³³

Dergâh-ı Muallâ müteferrika ve çavuş gediklerinin ikişer yüzden dört yüz kaydı bulunacaktır. Müteferrika ve çavuş gediklilerinden biri seferde ya da barışta vefat ederse gediği başkasına verilmeyecektir. Şayet erkek evladı var ise zeamet büyük oğluna verilecektir. Gediği olmayan diğer oğlanların hisseleri farklı sancaklarda bulunur ise bunları ayırmak caiz olmayıp diledikleri sancaktan birinde oturmaları istenecektir. Eğer gediksiz oğullar sancakta ikamete rağbet etmezler ise o zaman hisseleri gedikli müşterek kardeşine verilecektir. Müşterek kardeşlerden biri çocuksuz olarak vefat ederse hissesi başkasına değil, müşterek kardeşine verilecektir. Şayet vefat eden gediklinin bir oğlu varsa ve gedik şartlarına uygun ise gediği ve zeameti tamamen ona verilecek ve ayrılmayacaktır. Şayet çocuk ise cebelü verecek ve genç olduğunda sancağına gidip oturacaktır. Vefat eden gediklinin evladı yok ise zeameti kime ferman buyrulur ise ona verilecektir.

Divan-ı Hümayun kâtip gediklilerine elli kitâbet, yirmi şakirtlik gediği ve otuz mülâzemet; defterhane kâtipleri için on beş kitâbet, on beş şakirtlik gediği ve yirmi mülâzemet verilecektir. Buna göre divan kitâbetine yetmiş gedik, otuz mülâzemet; defterhane kitâbetine otuz gedik ve yirmi mülâzemet tayin edilmiştir. Kâtiplerden biri vefat ettiğinde birkaç oğlu var ve hepsi kitâbete muktedir ise babaları zeameti müştereken ve gediği müstahak büyük oğluna verilecek ve gediksiz oğula gedik tedarik edinceye kadar kaleme mülâzemet etmek şartı ile sancakta oturmak teklif edilmeyecektir. Kâtibin erkek evladı çocuk ise cebelü verecek, şayet erkek evladı yok ise hariçten birisine verilmeyip talip olan mülâzıma verilecektir. Kısaca kâtip zeamet ve tımarları başkasına verilmeyip kâtipzâdelere, bilgisi olan mülâzımlara ve ruuslu şakirtlere verilecektir. Kâtiplerin tevcihi reisülküttap ve defter emini arzlarına bağlıdır.³⁴

33 BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 7.

34 BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 8.

Bu tımar ve zeamet kanunu eyalet ve livalarda bulunan tımar ve zeametler ile gedikliler hakkında olup sureti Divan-ı Hümayun ve Defterhane-i Âmire defterlerine yazılacak ve düstur olarak benimsenecektir. Daha önce yapılan tevcihler feshedilmeyecek ve değiştirilmeyecek, 29 Ocak 1732 tarihinden itibaren alaybeylerinden gelen arzların defterhane katiplerince kanunname nizamına uyup uymadığı kontrol edilecektir. Kâtipler belirlenen şartlara aykırı durumun varlığını fark ederlerse bunu defter eminine, o reisülküttaba, o da sadrazama arz edecektir. Bu şekilde hatalı arz yapan alaybeyine ise ceza verilecektir.

Kanun metninin sonlarına doğru bu kanunun yapılma amacının devletin ve ordunun güç kazanmasını sağlamak olduğu, devlet görevlilerinin bu hususta gerekli gayreti göstermesi ve hilafına hareket etmemeleri gerektiği belirtilmiştir. Kanunda ayrıca bu kanunun bir suretinin çıkarılarak reisülküttap ve defter emini tarafından mühürlendikten sonra alaybeylerine gönderilmesi ve bunun seleften halefe teslim edilerek muhafaza edilmesi gerektiği belirtilmiş, kazanın sureti kaybolur ise Divan-ı Hümayun Kalemi'nde kayıtlı suretine göre tekrar çıkartılması istenmiştir Gurre-i Şaban Sene 1144/29 Ocak 1732.³⁵

1.2. 1777 Yılına Ait Tımar ve Zeamet Nizamnamesi'nin Muhtevası

Nizam defterindeki Gurre-i Şaban 1191/4 Eylül 1777 tarihli bu nizamnameye ait bir hatt-ı hümayun sureti bulunmaktadır. Hatt-ı hümayunda, yapılan bu düzenlemenin Allah'ın yardımı ile dine ve devlete hayırlı olacağı, kanunun ihtiva ettiği şartların düstur olarak benimsenmesi ve bunlara devlet adamlarınca uyulması gerektiği belirtildikten sonra bu nizama aykırı hareket edenlerin başlarının kesilmesi emredilmiştir. Devlet adamlarından biri bu nizamı kaldırmak ve feshetmek isterse Divan Kalemi kâtiplerince bunun nizama aykırı olduğu reisülküttaba bildirilecek, o da bunu sadrazama bizzat kendisi anlatacak ve duruma nezaret edecektir. Hatır ve gönül gözetilerek bu nizamın feshine kim cesaret ederse devlete ve dine hıyanet etmiş sayılacaktır. Hattın sonunda bu işlere cesaret edenlerin Allah'ın ve Resul'ünün lanetine mazhar olmaları ve yüzlerinin kara olması için beddua edilmiştir.

Nizamnamenin giriş kısmında 1144/1732 yılına ait kanunnamede olduğu gibi eyalet askerinin her bakımdan mutena ve itibara şayan bir asker olduğu belirtildikten sonra alaybeyliğin hak edenlere ait olduğu, tımar ve zeamet tevcihinin alaybeylerine ait bulunduğu, dirlik sahiplerinin sancaklarında ve alaybeyleri bayrağı altında bulunmasının esas olduğu tekrarlanmıştır. Yine aynı şekilde tımar sahiplerinin neden güç ve kuvvet kaybettikleri belirtilmiştir. Bunun sebebinin ehil olmayanlara rica ve şefaata ile alaybeylik verilmesi olduğu belirtilmiştir. Alaybeyleri de çeşitli bahaneler ve gerçek olmayan durumlar izhar ederek ve bunu âdet edinerek bazı tımarları dirlik sahiplerinin üzerlerinden almış, bazılarını üzerlerinde bırakmıştır. Alaybeyleri dışında kadı ve naip arzları ile ocak harici hademe ve kişilere tımar tevcih edilir olmuştur. Dirlik sahiplerinin barış zamanında sancağında ve savaş zamanında alaybeyi bayrağı altında bulunmaması devletin bu seçkin askeri birliğinin bozulmasına neden olmuştur. Bunun önlenmesi için her tımar sahibi bizzat sancağında oturmalı ve devlet ricali buna ihtimam göstermelidir. Valiler, alaybeyi arzı için hiçbir akça almamalı, sancaklının mahzar verdiği ve nitelikleri nizamnamede belirtilen kişiler için arz vermelidir. Kusuru olmayan alaybeyleri görevlerinden alınmamalıdır.³⁶

³⁵ BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 9.

³⁶ BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 10.

Alaybeyleri garazla kendilerine Allah'ın emaneti olan tevcihat hususunda haktan ayrılmamalıdır. Alaybeyleri 1144/1732 yılında yapılan düzenlemede belirtildiği gibi her sancağın kaydının onda biri kadar hak edenleri ve sancağında oturanları mülâzım olarak arz etmelidir. Sancağında bulunmayan mülâzıma mahlulden tımar verilmeyecektir. Nizamnamede alaybeyinin arz verirken kimlerle istişare edeceği ve nelere dikkat edeceği belirtilmiştir. Nizamnamede tımarın evlatlara, kardeşlere ve mülâzımlara nasıl intikal edeceği hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

1144/1732 yılına ait kanunnamede sepet tımarlara dair bilgi verilmiş iken 1191/1777 yılına ait nizamnamede de bu hususta bilgi bulunmaktadır. Buna göre 1777 yılına kadar göz yumma ile bazı kimselerin yemeklik edindikleri sepet tımarlar gizlenmeyerek mülâzımlardan rağbet edenlere arz edilecektir. 1191 senesi Şabanı/4 Eylül 1777 başından sonra tevcih edilecek dirliklerde zeamet ve tımar sahibi sancağında oturmaz ise dirlikleri mülâzımlara verilecektir.

Nizamnamede askeri muharebeye teşvik için zeamet ve tımarlara ilhaka izin verildiği belirtilmektedir. Bu anlamda savaşta kelle ve dil (konuşacak esir) getirenlere bin akçeden altı bin akçeye kadar terakki emri verilecektir. 1191/1777 yılına ait nizamnamede de kimlere kasrı yed yapılacağına, kimlerin tekaüt edileceğine ve haksız olarak tekaüt edilenler için yapılacak işlemlere değinilmiştir.³⁷

1144/1732 yılına ait kanunnamede belirtilen humbaracı ve lağımcı tımar ve zeametlerine dair 1191/1777 yılına ait kanunnamede bilgi bulunmamaktadır. Alaybeyleri yaptıkları işlemler için dirlik sahiplerinden tımar ve zeamet gelirininde onda biri kadar akça alacaklardır. 1144/1732 yılına ait kanunnamede tımar ve zeamet sahiplerinin sancaklardan bir iş için ayrıldıklarında alaybeyine para ödeyip ödemeyeceklerine dair bilgi verilmemiş iken 1191/1777 yılında yapılan düzenlemede alaybeylerin bu işlem için para almayacakları belirtilmiştir.

Dergâh-ı Âli müteferrika ve çavuş gedikli sayısı nizamnamede ikişer yüzden dört yüz olarak belirlenmiştir. 1191/1777 yılına ait nizamnamede de çavuş ve müteferrika dirliklerinin oğullara, kardeşlere ve mülâzımlara nasıl intikal edeceği, dirlik sahibinin çocukları sabi ise yapılması gerekenler hakkında bilgi verilmiştir.

1144/1732 yılında yapılan düzenlemede Divan-ı Hümayun kâtip gediklilerine elli kitâbet, yirmi şakirtlik gediği ve otuz mülâzemet; defterhane kâtipleri için on beş kitâbet, on beş şakirtlik gediği ve yirmi mülâzemet verileceği belirtilmişken 1191/1777 yılında yapılan düzenlemede kitâbet ve şakirtlik sayısı aynı tutulmuş, divan mülâzemeti için kırk, defterhane mülâzemeti için otuz gedik tahsis edilmiştir. Bu kâtiplerin sahip oldukları tımarların evlatlarına nasıl intikal edeceği belirtilmiş, ancak bunların sancakta oturma şartının bulunmadığı ve arzlarının reisülküttap ile defter eminlerine ait olduğu belirtilmiştir.

Nizamnamede belirtilen hususlar ve şartlar düstur edinilecek, bundan önce yapılmış olan tevcihler feshedilmeyecek, değiştirilmeyecek ve bu düzenleme 1191/1777 yılından itibaren yürürlüğe girecektir.

³⁷ BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 11.

2. 1732 ve 1777 Yıllarına Ait Tımar ve Zuama Kanunnamesinde/Nizamnamesinde Temas Edilmeyip 1791 ve 1792 Yıllarına Ait Kanunnamelerde Zikredilen Hususlar

Tımar ve zeamete dair ele aldığımız 1732 yılı kanunnamesi ve 1777 yılı nizamnamesi dışında 1791 ve 1792 yıllarında iki kanunname çıkarılmıştır. Dört farklı tarihte tımar ve zeamete dair kanunname/nizamname çıkarılmış ise de bunların içerikleri birbirlerine yakındır. Burada 1732 kanunnamesinde ve 1777 yılı nizamnamesinde zikredilmeyen 1791 ve 1792 yıllarına ait kanunlarla getirilen hükümlere yer verilmiştir. Bunlardan bir kısmı 1732 ve 1777 tarihli düzenlemelerde hiç zikredilmeyen, bir kısmı da zikredilmiş olmakla birlikte genişletilmiş olan hususlara dairdir.

1792 yılına ait düzenleme “Kânûn-ı Cedîd” olarak isimlendirilmiş olup bu kanunda harçlıkçılara dair bilgiler verilmiştir. Bu anlamda kışlağa tayin edilen eyalet askeri içinden her on neferden birinin harçlıkçı olarak seçilip vilayetlerine gönderilmesinin eski bir kanun olduğu belirtilmiştir. Bundan sonra kanunda belirtilenden fazla bir kişiye bile harçlıkçı adı altında izin verilmeyecektir. Harçlıkçıların bulundukları yerden rûz-ı kâsım (9 Kasım) girmedikçe dönüşlerine izin verilmeyecek, rûz-ı kâsım da vilayetlerine giden harçlıkçılar da rûz-ı hızırda (6 Mayıs) yine alaybeyi bayrağı altında bulunacaklardı.³⁸

Kânûn-ı Cedîd’te eyalet askerinin eskiden beri gördükleri hizmetlerin neler olduğu hakkında bilgi verilmiştir. Eyalet askerinin savaşlarda gösterdiği yiğitlikle devletin yüzünü güldürdüğü, bunun yanında metris kazmak, metrise girmek, tabya yapmak, sepet örmek, toprak taşımak, hendek temizlemek ve top nakletmek gibi işlerde istihdam edildiği belirtilmiştir. Bu işleri yapmanın onların *kânûn-ı kadîmi* olduğu belirtilmiştir. Belirtilen hizmetleri yerine getirmede bundan sonra da can ve başla çalışmaları istenmiştir.³⁹ Kânûn-ı Cedîd’te zikredilen işleri tımar ve zeamet askerinin yapıyor olması onların savaşçı birlik olma özelliklerini kaybettiklerini ortaya koymaktadır.

Dirlik sahiplerinin vazife göremez hale gelmesinde onların gelirlerinin hayli azalmış olmasının büyük etkisi vardı. Bu hususta bir ıslahat ve yenileme yapılmasına ihtiyaç vardı. 1792 yılına ait Kânûn-ı Cedîd’te belirtildiğine göre bazı tımarların hasılatı yetmiş, seksen, yüz kuruş, hatta daha da azdır. Bu durumda olan tımar sahiplerinin sefere katılabilmesi için gelirlerinin artırılmasına ihtiyaç vardı. Bu artışın yapılabilmesi için yıllık hasılatı yarım keseden⁴⁰ az olan tımarlar mahlul olduğunda yıllık hasılatı yarım keseden az olan müşterek ve icmalli tımara ilhak edilecekti. Yarım keseden fazla geliri olan tımarın yarım keseden fazla geliri olanla birleştirilmesine ise izin verilmeyecekti. Bu düzenlemeden maksat yıllık geliri beş yüz kuruştan az olanları beş yüz kuruşa tamamlamaktır. Kılıçların birleştirilmesi caiz olmamakla birlikte yarım keseden az olan tımarlarda birleştirmeye izin verilecekti. Yarım keseden az geliri olan tımar kasr-ı yed edilecekse bu tımar başkasına değil, geliri yarım keseden az olan müşteriye arz edilecekti.⁴¹

38 Manisa Şer’iyye Sicili, No: 230, s. 146.

39 Manisa Şer’iyye Sicili, No: 230, s. 145.

40 Fatih zamanında otuz bin akçe, Kanuni devri ortalarında yirmi bin akçe bir kese kabul edilmiştir. Bu sırada seksen akçe bir kuruş kabul edildiğinden 500 kuruş bir kese kabul edilmiştir. 1720 yılından sonra 120 akçe bir kuruş kabul edildiğinden bir kese 416 kuruş bir kese kabul edilmiştir. Buna divani kese, 500 kuruş kabul edilene ise rûmî kese denirdi. Ünal, *age.*, s. 396.

41 Manisa Şer’iyye Sicili, No: 230, s. 140.

Alaybeyi masrafına medar olmak üzere fevt, azil ve kasr-ı yed gibi sebeplerle mülâzemet arzından tımar hasılatının beşte biri kadar arz akçesi alınabilecekti. Bu miktar 1732 ve 1777 yıllarına ait düzenlemelerde onda bir olarak belirlenmiştir. 1777 yılına ait nizamnamede hacca giden tımar sahiplerinden başkasına şerh verilmeyeceği ifade edilmişken 1792 yılına ait kanunda verilen şerhin bir yıllık olacağı ve sefer vaktinde hac için şerh verilmeyeceği belirtilmiştir.⁴²

Divan-ı Hümayun ve Defterhane kâtipleri için belirlenen gedik sayısı 1777 yılına ait nizamnamede ve 1792 yılına ait kanunda aynıdır. Buna göre her iki tarihte Divan-ı Hümayun kâtipleri için elli kitâbet, yirmi şakirtlik, kırk mülâzemet; Defterhane kâtipleri için on beş kitâbet, on beş şakirtlik ve otuz mülâzemet gediği tahsis edilmiştir. Kânûn-ı Cedîd'e göre divan kalemlerinin yüz on ve defterhane kalemlerinin altmış adet gedik ve mülâzımı olacaktır.⁴³ 1732 yılına ait kanunnamede humbaracı ve lağımçı tımarlarının eski miktarına indirileceği belirtilmiş iken 1777, 1791 ve 1792 yıllarına ait kanunlarda bu konuya dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Zeamet sahibi müteferrika ve çavuş sayısı 1732, 1777, 1791 ve 1792 yıllarına ait tımar ve zeamet kanun ve nizamnamelerinde ikişer yüzden dört yüz olarak belirlenmiştir. Zeamete sahip müteferrika sayısı 1644'te 234, 1651'de 412, 1657'de 434, 1694-1695 yılında 155 kişi idi. 1713 yılında III. Ahmed'in emri ile müteferrika sayısı iki yüz olarak belirlenmiştir.⁴⁴ Yeni tımar kanunlarında da bu sayıya riayet edildiği görülmektedir.

Sonuç

Osmanlı öncesi Türk-İslam Devletleri'nde farklı isimlerle mevcut olan tımar sistemini Osmanlılar daha da geliştirmişler ve bu sisteme dair kanunlar çıkarmışlardır. Devletin askerî, iktisadî ve idarî hayatına doğrudan etki eden bu sistem sayesinde devlet askerî alanda başarılar kazanmış ve iktisadî anlamda güçlü olmuştur. Ne var ki bu sistem, 17. yüzyıl başlarından itibaren çok farklı sebeplerle bozulmaya ve eski işlevini yitirmeye başlamıştır. Sistemdeki bozulmanın nedenlerine ve nasıl düzeltilmesi gerektiğine dair 16. yüzyıl son çeyreğinden başlayarak 17. yüzyıl ortalarına kadar bürokratlar ve devlet adamlarınca risaleler ve kitaplar yazılmıştır.

Osmanlı ordusu, hükümet merkezindeki ücretli kapıkulu askerlerinden, tabi devletlerin gönderdikleri askerlerden ve eyalet askerlerinden oluşuyordu. Eyalet askeri tımar sisteminin uygulandığı yerlerden temin ediliyordu. Mükemmel eyalet askerinin oluşturulması için sistemin bileşenleri olan valilerin/vezirlerin, sancakbeylerinin, alaybeylerinin, çeribaşlarının ve tımarlı sipahilerin uyumlu çalışması ve kanunlara uygun olarak hareket etmesi gerekiyordu.

Gerek 17. yüzyıl ortalarında yazılan eserlerde gerekse 18. yüzyıl içerisinde çıkarılan kanun ve nizamnamelerde sistemdeki bozulmanın sebeplerine ve ıslahına dair hususlara temas edilmiştir. 18. yüzyılda sistemle ilgili olarak 1732'de bir kanunname, 1777'de bir nizamname, 1791'de kanunname ve 1792'de Kânûn-ı Cedîd yayınlanmıştır. Bu kanun ve nizamnamelerde üzerinde durulan en önemli husus eyalet askerinin kendisinden beklenen yararı sağlamadığı, eskiden muharip bir sınıf olan eyalet askerinin siper kazmak, tabya yapmak, sepet örmek gibi geri hizmetlerde kullanılmaya başlandığını göstermektedir.

42 Manisa Şer'iyye Sicili, No: 230, s. 139.

43 Manisa Şer'iyye Sicili, No: 230, s. 135-136.

44 Erhan Afyoncu, "Müteferrika", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C 32, İstanbul 2006, s. 184.

Kanunlarda ve nizamnamelerde alaybeylerinin ehil kişilerden atanması, tımarların vazife görecek kişilere verilmesi ve tımarlı sipahinin barış zamanında toprağında, savaş zamanında ise bayrağı altında bulunması gerektiği vurgulanmış ve bu üç hususun sistemin ana esası olduğu belirtilmiştir.

Tımar ve zeamet ile ilgili dört düzenleme yapılmış olmasına rağmen bunların içerik olarak birbirine çok benzediği görülmektedir. 1732 tarihli kanunda humbaracı ve lağımcı tımarlarına temas edilmişken diğer düzenlemelerde bu hususta bilgi yoktur. Yine 1792 tarihli Kânûn-ı Cedîd'te harçlıkçılara değinilmiş, hasılatı yarım keseden az olan kılıçların birleştirilmesine izin verileceği belirtilmiştir. Yine aynı yıla ait düzenlemede hac için bir yıllığına izin verileceği ve bu iznin sefer zamanlarında söz konusu olmayacağı ifade edilmiştir.

1732 ve 1777 yıllarına ait kanun ve nizamnamelerde azil, fevt ve kasr-ı yed gibi sebeplerle alaybeylerinin yapacakları mülâzemet arzları için tımar hasılatının onda biri kadar harç alabilecekleri belirtilmiş, 1792 yılına ait kanunda bu oran beşte bir olarak belirlenmiştir. 18. yüzyılda çıkarılan kanunlarda tımarların intikal ve ferağ şartlarına temas edilmiş, tımarın kime nasıl geçeceği belirlenmiştir. Bunun yanında divan katipleriyle müteferrika ve çavuşların sahip olabilecekleri zeametlerin sayısı ve bunların mirasçılara nasıl geçeceği hususu ele alınmıştır.

1732 yılında bir adet ve 1777-1792 yıllarındaki on beş yıllık sürede üç adet tımar ve zeamete dair kanun ve nizamname çıkarılması halen elinde zeamet ve tımar bulunan kişilerin bulunduğunu, devletin ellerinde tımar arazisi bulunan sipahilerden istifade etmeye çalıştığını göstermektedir. Yapılan bu düzenlemelere rağmen Nizam-ı Cedîd Ordusu'nun kurulması ve buna bağlı olarak İrâd-ı Cedîd Hazînesi'nin oluşturulmasından sonra pek çok tımar ve zeamet arazisinin bu hazineye bağlanması sonucu tımar ve zeametlerin mukataalaşma süreci hızlanmış ve tımar arazilerinin gelirleri mültezimler eliyle toplanmaya başlanmıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Tahvil (Nişan) Kalemi Defterleri (A.DVNSNŞT.d.): 84.

Şer'iyye Sicilleri,

Manisa Şer'iyye Sicili, No: 230, s. 133-148.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Afyoncu, Erhan, "Müteferrika", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C 32, İstanbul 2006, s. 183-184.

Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnameleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990.

Aydın, Veli, "Tımar Sisteminin Kaldırılma Süreci ve Bazı Değerlendirmeler", *Osmanlı Araştırmaları Merkezi*, Yıl 2001, S. 12, s. 65-104.

Barkan, Ö. Lütfi, "Tımar", *İslam Ansiklopedisi*, C 12/1, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir 2001, s. 286-332.

Barkan, Ö. Lütfi, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Kanunlar I*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No. 568, İstanbul 1943.

Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C 1, Def'a Sâlise, Darü'ttîbaatü'l-âmire, Tarihsiz.

Cezar, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları No: 28, İstanbul 1965.

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'ta Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1988.

Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlğürel, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.

İnalcık, Halil, "Tımar", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 41, İstanbul 2012, s. 168-173.

İpşirli, Mehmet, "Ayn Ali Efendi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 4, İstanbul 1991, s. 258-259.

Koç, Yunus-Yeşil, Fatih, *Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012.

Koçi Bey Risalesi, haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 2018.

Kurtaran, Uğur, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Avusturya Siyasi İlişkileri", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, S. XVII, Mart 2014, s. 393-419.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C III-IV, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, TTK, Ankara 1992.

Özkaya, Yücel, "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları", *Tarih Dergisi*, Yıl 2011, S. 32, s. 219-254.

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1993.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi, haz. Midhat Sertoğlu, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 26, İstanbul 1992.

Şahin, İlhan, “Timâr Sistemi Hakkında Bir Risale”, *Tarih Dergisi*, S. 32, İstanbul 1979, s. 905-1047.

Ünal, M. Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2011.

Yücel, Yaşar, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar Kitâb-ı Müstetâb, Kitâb-ı Mesâlihi 'l-Müslimîn ve Menâfi 'l-Mü'minîn, Hırzû 'l-Mülûk*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

I. Selim Kanunnameleri (1512-1520), haz. Yaşar Yücel-Selami Pulaha, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

EKLER

Ek I: Gurre-i Şaban 1144/29 Ocak 1732 Tarihli Tımar ve Zuama Kanunnamesinin
Transkripsiyonu⁴⁵

[4]⁴⁶ Devlet-i Aliyye-i ebediyü'l-istimrârın cünûd-ı gayret-şi'âr ve cüyûş-ı hamîyyet-gerdân-dan sefer ve serhadlerde me'mûr oldukları muhâfazalarda öteden berü küllî hıdmetleri ve gayret ve bahâdîrîkları zâhir ü bedîdâr ve akvâ-yı asâkir-i kesîrû'l-iktidârdan olan eyâlât ve elviye zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı her vechle müselleme ve mu'tenâ ve her hâlde i'tidâd ve i'tibâra şâyeste vü sezâ olmalarından nâşî ibtidâ-yı Devlet-i Aliyyemde ze'âmet ve tîmâr vaz' olunduğu zamânlarda dâ'imâ muntazam ve müctemi' ve muktedir bulunmaları mülâhazasıyla alaybeğilik erbâb-ı istihkâka merbût ve ze'âmet ve tîmâr tevcihâtı alaybeğilerin arzlarına münhasır ve menût ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr bi'n-nefs sancağında sâkin ve alaybeğisi bayrağı altında mevcûd bulunmak üzere meşrûr kılınub bu hâlât-ı selâse nizâm ü kânûnlarının esâs-ı küllîsi olup ale'd-devâm şerâ'itine ihtimâm rütbe-i vücûbda olan mehâmından iken Engürüs seferleri ber-tarâf olduktan sonra esâs-ı küllîsi olan ahvâl-i selâseye ri'âyet bulunmadığından ihtilâl-i küllî târî olup ve vilâyet-i Rumilinin eyâlât ve elviye zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı bu vakte gelince Vidin ve Niş kal'aları ebniyesi hıdmetlerine ve İran taraflarına ta'yîn olunmaları kezâlik vilâyet-i Anadolu'da olan eyâlât ve elviye zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı müddet-i medideden berü mümted ü mütemâdî olan Şark seferlerine me'mûr kılınmaları takrîbiyle evlerinden ve yerlerinden firâr ve ze'âmet ve tîmârların kendüleri zabt ve tasarruf ve umûrların gereği gibi rûyet mümkün olmamak hasebiyle kesb-i servet ü yesâr ve iktisâb-ı kuvvet ü iktidâr idemediklerinden ahvâlleri ziyâde mükedder ve perîşân olduğundan gayri alaybeğiler dahi müddet-i vâfirenden berü nâ-ehl kimesnelere me'kel ve vâlilere celb-i nef' olmağla himâyet ve şefâ'at ü ricâ ve kuvvet-i mâliye ve irtişâ ile edânî ve esâfil nizâma ri'âyet itmez ba'zı kimesnelere virilüb ve her iki üç ayda bir ancak cerr-i menfa'at için bilâ-sebebe azl ü tebdîl olduklarından ol makûle eclâfdan olup devâm u sebâtlarından me'mûnû'l-gâ' ile olmayan alaybeğiler dahi sancağı hal-kının ze'âmet ve tîmârların nâ-mevcûd ve terk-i hıdmet ve sâ'ir bahâne ile gayr-i vâkî' ve mezâmîni kâzib arzlar ile ref' ü ibkâ itdirmeği âdet-i müstemirre eylediklerinden ve Âsitâne-i Sa'âdete dahi arzihâl ile kuzât ve nüvvâb arzlarıyla ze'âmet ve tîmâr tevcih olunageldüğünden ve vüzerâ ve mîr-i mîrân ve a'yân ve ricâl-i devlet etbâ'ilerinden ba'zıları arzihâl ile ze'âmet ve tîmâr alub vakt-i haza'da sancağında sâkin olmayub ve vakt-i seferde alaybeğisi bayrağı altında mevcûd bulunmadıklarından devlet-i ebed-müddet-i Osmâniyenin böyle mümtâz ve mu'tenâ askeri muhtellü'l-ahvâl ve müşrif derece izmihlâl olduğu vâsıl-ı sâmi'a-ı hümayûn ve zümre-i mezbûreye [5] bu vechle za'af ve vehn tatarrukundan nizâmları bozulmasının zarar u hasârâtı mutlakâ dîn ü devlete râcî' bir keyfiyet-i reddiye olduğu muhât-ı ilm-i sevâb-nümûnum olmağla imdi alaybeğilerin nizâm ve intizâmları ve ze'âmet ve tîmâr kat'an arzihâl ile ve kuzât ve nüvvâb ve cebelü tahsîldârı arzlarıyla tevcih olunmayub alaybeği arzına münhasır olmak husûsu ve her kim olur ise olsun nefis-i vâhîde himâyet olunmayub ze'âmet ve tîmâr mutasarrıfları bi'n-nefs sancağında sâkin olmaları ahvâlî ki bu üç madde esâs-ı nizâm kılınub bu sûret-i mergûbe-i müstahseneye ifrâğ olunmak aksâ-yı murâd-ı hüsrevânem ve gâyet-i

45 BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 4-9.

46 Köşeli parantez içinde verilen numaralar tımar ve zeamet kanunlarının yer aldığı defterin sayfa numaralarını göstermektedir.

mâfi'l-fu'âd-ı hidivânem olduğundan gayrı bu nizâm bi-tevfiki'l-lâhî te'âlâ mukaddime-i galebe ve nusret ve esbâb-ı fevz ü kudret olub lâkin bu emr-i mühimm ve cemîlin husûlü mücerred vükelâ-yı Devlet-i Aliyyemin mezîd-i ihtimâm u dikkat birle hareketlerine ale'l-husûs ec-mel ve ekmel-i ahvâl olan perhîz-i iffetde tesebbüt ile menşe-i mekkâre vü mefâsid olan hırs ve tama' vahîmetü'l-âkıbetden mücânebetlerine mevkûf bir ma'nâ olmağla vülât ve vükelâ ve alaybeğiler ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr ve sığâr u kibâr tebdîl ü tağyîrlerine bir dürlü ruhsat ü müsâ'ade göstermeyüb ale'l-ittifâk hıfz u himâyet ve tenfiz-i vikâyet itmek şartıyla bu vechle şurût-ı mü'ekke beyânına şurû' olunur ki fîmâ-ba'd alaybeğilikler için Devlet-i Aliyye tarafından kapu harcı ve avâ'id ve câ'ize ve vâlî-i vilâyetler ve ma'îyyetlerine me'mûr olundukları vüzerâ-yı izâm câniblerinden avâ'id ve fevâ'id nâmıyla fakat otuzar guruş kalem harcından gayrı kimesneden bir akçe ve bir habbe alınmamak şartıyla alaybeğilik âher sancakdan ve ze'âmet ve tîmârda medhali olmayan a'yândan ve gedüklüden alaybeği olmayub her sancağın zu'amâ ve erbâb-ı tîmârından hıdmetkâr ve vakâr sâhibi a'mâl-i neferâta ve tesviye ve umûr-ı temşiyete kâdir sadâkatkâr ve mu'temed ve müstakîmü'l-etvâr ve sâhib-i nüfûz ve kaviyyü'l-iktidâr olub zümresinin müstahık ve gayret-şi'ârı ve bi'l-ittifâk müstesvib u muhtârı olan ehl-i hakk ve alaybeğiliğe her vechle ehakk u elyak her kim ise gereği gibi tefahhus ve ziyâde taharrî ve tecessüs olunarak sancaklusunun bi'l-ittifâk re'y ve istisvâbları ve taleb ve istihsânları ve cümlelerin garazından ârî ihbârlarıyla ol makûle kimesneler eyâlet vâlîlerinin veyâhûd bi-hasebi'l-iktizâ ma'îyyetlerine me'mûr bulundukları vüzerâ-yı izâmımın arzları ve sancaklusunun dahi bi'l-ittifâk mahzar-ı sadâkat-eserleriyle alaybeği nasb oluna. Ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr dahi garazlarına tebe'îyyet ile filânı alaybeği isteriz dimeyüb ve iki fırka olmayub cümlesi birden zıkr olunan evsâf ile alaybeğiliğe müstehak olan kimesneyi ihtiyâr ve kemâl mertebe itâ'at ü inkıyâd ideler. Ve vâlî-i vilâyet dahi bir tarafa himâyet itmeyüb sancaklusunun muhtârı olub mahzar virdikleri kimesneye arz vire. Ve alaybeğilerin hıdmet-i lâzimesinde kusûr u tekâsülü ve tevcihât maddesinde gadr ü himâye gibi sû-i hareket irtikâbı zuhûr itmedikce bu misüllü keyfiyyâtda dahî kavî-i vâhide amel olunmayub istiknâh-ı hâle tekayyüd birle gereği gibi resîde-i rütbe-i sıhhat ve yakîn olmadıkca azl olunmaya. Ve bu makûle harekât-ı gayr-ı marziyyesi zuhûrunda yalnız 'azli ile iktifâ olunmayub ibreten li's-sâ'irîn katl ile mücâzât olacakları her birine tefhîm oluna. Ve alaybeğiler dahi gayz u garaz ve nef' ü ivaz için kendülere vedî'atu'l-lâh olan tevcihât husûsunda câdde-i hakdan udûl ü inhirâf ve tarîka-i istikâmetden nükûl ü inhirâf ile nâ-hak yere ba'zı kimesnelere gadr ve ba'zılarına himâye vechi üzere ze'âmet ve tîmâr ref' ü ibkâsını mutazammın hilâf-ı vâki' arzlar vormeyeler. Ve vakt-i haza kânûn-ı kadîm üzere cenk ü harbe yarar askeri ve ocakzâdelerden her sancağın kaydının öşrü mikdârı mülâzımlar intihâb ve sefer ü haza sancağıyla bulunmak şartıyla eşkâllerini ve isim ü resim ve şöhratlarını arzında tahrîr ü beyân iderek yedlerine mülâzemet emri şerîfi virilmek için arz eyleyeler. Ve âher mahallerde sâkin olanlara ve arzihâl ile taleb idenlere ve esâfil ve re'âyâ makûlesinden olanlara mülâzemet virilmeye. Ve mülâzemet hükmü virildikten sonra âher mahalde sâkin olub ze'âmet ve tîmâr mahlûl düşükdü ben mülâzım-ı evvelim deyû taleb ü iddî'â ider ise ol makûle [6] bayrağı altında hıdmetde bulunmayan ve sancağında sâkin olmayan mülâzımlara ze'âmet ve tîmâr virilmeye. Ve kavî-i mücerredleriyle iddî'âları ısgâ olunmaya. Ve hemân mülâzım olanlar âher sancakda sâkin olub bayrağı altında mevcûd bulunmaz ise yedinden mülâzemet emri alınub âhere arz oluna. Ve seferde mülâzımlardan gayrı hâricden bir kimesnenin yararlılığı zâhir oldukda ol makûle şüc'ân tard ve ib'âd

olunmayub vakt-i hazaarda mülâzımın mahlûlâtından hadd-i mu'ayyene tenzîl olunmak şartıyla yine eşkâl ve ism ü resm ve şehrinin derc iderek mülâzemet arzı virile. Ve mülâzımından birine bast olunan kânûn üzere ze'âmet ve tîmâr arz olunmak iktizâ eyledikde yedinde olan mülâzemet emri alaybeği arzı ile ma'an gelüb kaleminde battâl olunmak üzere hıfz oluna. Ve alaybeğiler her ne makûle arz virmek iktizâ ider ise her bir nâhiyenin çeribaşları ve müstakîm ve dîndâr birkaç nefer zu'amâ ve erbâb-ı tîmârıyla müzâkere vü müşâvere itmedikçe arz virmeyeler. Ve kimler ile müşâvere ve müzâkere iderler ise derûn-ı arzda ism ve resimleri ile ze'âmetinin başkalemîni tahrîr ve tasrîh eyleyeler. Ve ze'âmet ve tîmâr mutasarrıfının birisi gerek seferde ve gerek hazaarda fevt olub gerek kılıca kâdir ve gerek sabî evlâd-ı zükûru var ise kebîrleri olan üç nefer oğulları rağbet iderler ise iştirâken virile. Ücden ziyâde müşterek virilmeye. Ve bir oğlu var ise tamâmen sinni tasrîhiyle arz oluna. Kânûnî evlâdına (evlâdından) ma'adâsı âher kimesneye virilmek kat'an câ'iz olmayub evlâda münhasır olmak kânûn-ı kavî ola. Ve eğer evlâd-ı zükûru olmayub seferde fevt olmuş ise ve ol seferde yanında mülâzemet ile mevcûd karındâşı bulunmaz ise âher mahalde bulunan karındâşına ve karındâşı yoğise mülâzım-ı evveline tamâmen arz ideler. Mülâzım-ı evvel rağbet itmez ise sâniye ve sâni rağbet itmez ise sâlise bu siyâk üzere virile. Aceze ve mesâkîn ve ırgad ve nâ-müstehakkîn ve re'âyâ ve etbâ vü levâhık makûlesinden olanlara zinhâr mugâyir-i kânûn mülâzemet ve ze'âmet ve tîmâr arz eylemeyeler. Ve babası fevt olduğu vakitte vâlidesi karnında bulunan evlâda ze'âmet ve tîmârdan hisse olmaya. Meğer merhameten virile. Ve babası fevtinde oğlu üzerinde âher dirlik bulunur ise dirliği olan oğluna virilmeyüb karındâşına ve karındâşı yoğise mülâzımına virile. Ve babası fevtinde diyâr-ı âherde bulunan oğluna haber gönderilüb gelinceye dek te'hîr ve geldikde arz oluna. Ve gelinceye dek mahsûlüne mevkûfçu ta'arruz itmeye. Ve eyyâm-ı hazaarda mahsûlünü yiyüb sefer oldukda terk-i hıdmet idenlerin tîmârî ref olunmak ile kanâ'at olunmayub cezâ (tertîb) Oluna. Ve şimdide dek iğmâz-ı ayn sebebiyle ba'zı kimesnelerin me'kel idindikleri sepet tîmârlarını alaybeğiler ve sancaklunun zu'amâ ve erbâb-ı tîmârî ketm ü ihfâ itmeyüb mülâzımından rağbet idenlere arz ideler. Kezâlik başlubaşına sefer virmeğe tahammülü olan kılıclardan ilhâk olmuş var ise ve hisseten an tîmârdan tashîh olmuş kılıc var ise kılıc olmak üzere yine mülâzımından rağbet iden erbâb-ı istihkâka arz ideler. Şu şartıyla ki mutasarrıfının rağbet itdüğü kılıc kendüsine alıkonula. Ve kılıc cem'i kat'an câ'iz olmaya. Bu maddeler yoklamalar ile ve dâ'imâ tefahhus ile haber alınub ve mülâzımlar gelüb Âsitâne-i Sa'âdetde Dîvân-ı Hümâyûnuma arzihâl idüb bu şurûta mugâyir olduğu zuhûrunda gelür ise alaybeğilere ve sancakluya cezâ tertîb oluna. Ve sancağında sâkin olmak şurûtunu alaybeğiler gâyet gözedüb sancağında sâkin olmayub bir tarikle kaydına şerh virdirüb seferlerde bayrağı altında mevcûd olmayanlar her kim olur ise olsun arz eyleyeler. Sancağı altında şöyle mevcûd bulunalar ki bir mahalle me'mûr oldukları vakitte yigirmi güne dek alaybeğisi bayrağı altına gelüb at ve âlât u pusat ile mahall-i me'mûra azîmet etmeye kâdir olalar. Ve ze'âmet ve tîmârının bulunduğu sancakdan ma'ada âher sancakda ve sâ'ir mahallerde sâkin olmağa bir vechle cevâz ü ruhsat olmamağa ze'âmet ve tîmârî bir sancakda ve kendüsü âher sancakda sâkin olmuş var ise işbu bin yüz kırk dört senesi şehir-i şa'bânî gurrelerinden iki seneye dek [7] uhde virilmiştir. Ol mühlet içinde âher sancakda olan emlak ü süknâsını fûrûht itmeğe mi yâhûd ze'âmet ve tîmârını âher ile mübâdele etmek tarîkiyle mi olur tedârükini görüb müddet-i merkûme hitâmına dek ze'âmet ve tîmârî olduğu sancakda sâkin ola. Ve bu makûle mübâdele câ'iz olub alaybeğiler tahsîs kılınan şurût üzere mübâdele arzı virüb âher sancakda sâkin ol-

mağla eyâlet mîr-i mîrân gediklûsünden ma'adasına vechen mine'l-vücûh ruhsat vermeyeler. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârın sancağında sâkin olmaları fevâ'id-i kesîreyi müstelzim olduğundan gayrı i' mâr-ı memlekete ve himâyet-i ra'îyyete vesîle olacak hâlet-i mergûbeden olmağla herkes sancağında sâkin olmak maddesine alaybeğiler ve sancaklunun zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı ve mülâzımlar gâyetü'l-gâye ihtimâm ve ketm ü himâyeden ihtirâz ideler. Lâkin bâlâda şart kılınan ilhâk olmuş ve hisseten an tîmâr olmak üzere tashîh olunmuş kılıçların tefrîki yüz otuz târîhinden berü olanlar tefrîk olunub mülâzımlara virile. Yohsa otuz târîhinden mukaddem ilhâk ve tashîh olunmuş kılıçlar tefrîk olunmaya. Eğer bir gediklûnün otuz târîhinden berü mukaddem ilhâk olunan kılıcı ve tashîhi tefrîk olunmuş ise yine otuz târîhinden mukaddem târîhe i'tibâr ile ol gedüklüye virile. Ve fîmâ-ba'd ilhâk câ'iz olmaya. Ve Kırım Hanlarının defterlûsü olan zu'amâ ve erbâb-ı tîmârın hadd-i mu'ayyenî kadîmden hatt-ı hümayûn ile otuz kayda hasr ve tahsîs olunmağla ol mikdârdan ziyâde olmayub otuz kaydın ziyâdesi terkîn oluna. Ve vüzerâ-yı izâmımın kethüdâları ve dîvân kâtibleri ve hazînedârları üzerlerine ze'âmet ve tîmâr bulunur ise zikr olunan üç gedüğünde bulunanlar defterlû olub ziyâde olmaya. Ve kaydları şerhli olanların şerhleri ref' ve fîmâ-ba'd hacc-ı şerîfe gidenlerden ve umûr-ı mühimme ile âher mahalle emr-i şerîf ile me'mûr olanlardan ma'adâ kayıtlarına şerh virilmeye. Ve bi'l-cümle zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr beyinde bi't-terâzî kasr-ı yed câ'iz olub alaybeğiler arz vireler. Lâkin kasr-ı yed dahî evlâdına ve akrabasına ve mülâzım olanlara câ'iz ola. Yohsa hâricden olan kimesnelere ze'âmet ve tîmâr kasr-ı yedi zinhâr ve zinhâr olmaya. Ve kasr-ı yed idenlere tekrâr ze'âmet ve tîmâr virilmeye. Ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârdan biri mecrûh ve pîr ve amel-mânde olub rûkûb ve nüzûla iktidârı olmadığı zâhir ve muhakkak olmadıkca tekâ'üd arzı virilmeye. Eğer bu şurûta mugâyir himâye ve şefâ'at ile ve rüşvet birle birisi tekâ'üd olur ise mülâzımlardan birisi gelüb haber virüb sıhhati ma'lûm oldukca ol makûle hilâf-ı şurût tekâ'üd ihtiyâr idenlere cezâ tertîb olunub ze'âmet ve tîmârı haber viren mülâzıma virile. Ve henüz cenk ü harbe yarar iken himâye ile bundan akdem mütekâ'id olmuş var ise eşkinî olmak üzere arz ideler. Ve mütekâ'id olanlar fevt oldukda evlâd-ı zükûru var ise iştirâken ve bir oğlu var ise tamâmen arz olunub evlâdı yoğise karındâşına virilmeyüb sancağının mülâzım-ı evveline virile. Ve alaybeğilerinin masâriflerine medâr ve istikâmetlerine vesîle olmak için fevt ve ref' ve kasr-ı yed ve mübâdele ve'l-hâsıl mülâzemet arzından gayrı her ne makûle arz virirler ise her ze'âmet ve tîmârın sancaklusu beyinde meşhûr ve mütevâtir olan hâsılının öşrü mikdârı arz akcesi alalar. Meselâ beş yüz gurus hâsılı meşhûr ise elli gurus arz akcesi alınub bu siyâk üzere mürâ'ât olunub ve humbaracı ve lağımcı ze'âmet ve tîmârları mikdâr-ı kadîmine tenzîl oluna. Ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârdan birisi kendü maslahatlarıçün Âsitâne-i Sa'âdete ve âher mahalle gitmek iktizâ eyledikde alaybeğiden izni müş'ir arz almadıkca gitmek câ'iz olmaya. Ve alaybeğiler bu makûle arzlardan bir akçe harc almaya. Alaybeğiler her ne makûle arz virirler ise bâlâda tahrîr olunan müzâkere vü müşâvere şurûtuna murâ'ât iderek arzlarda târîh tahrîr eyleyeler. Târîhsiz arz viren alaybeği te'dîb oluna. Ve Dergâh-ı mu'allâm müteferrika ve çavuş gediklûleri ikişer yüzden dört yüz kayda münhasır olmağla [8] bunlara şu vechle kânûn olunur ki zikr olunan müteferrika veyâhûd çavuş gediklûlerinden birisi sefer ü hizada fevt oldukda kat'an âhere virilmek câ'iz olmayub evlâd-ı zükûru vâir ise ze'âmeti iştirâken ve gedüğü gedüğe müstahak kebîr oğluna virilüb gediksiz kalan oğullarının hisseleri birkaç sancakda bulunur ise tefrîk câ'iz olmayub diledikleri sancağının birinde sâkin olalar. Eğer sancağında sâkin olmağa râğbet itmez ise hisseleri gediklû olan müştereki ve karındâşına virile. Ve müşterek ve

karındâşlardan biri fevt olub veled-i zükûru bulunmaz ise hissesi âhere virilmeyüb yine müş-terek ve karındâşlarına virile. Eğer fevt olan gediklünün bir oğlu var ise ze'âmeti tamâmen tevcih ve gedik şurûtuna bâliğ ve müstehak ise gediği dahî ze'âmeti ile ma'an virile. Ve sabî ise cebelü vire. Ve eğer fevt olan gediklünün veled-i zükûru yoğise ze'âmeti her kime fermân olur ise ana tevcih oluna. Ve Dîvân-ı Hümâyûnum küttâb gediklülerine elli kitâbet ve yigirmi şâkirdlik gedüğü ve otuz mülâzemet ve Defterhâne-i Âmire küttâb gediklülerine on beş kitâbet ve on beş şâkirdlik gedüğü ve yigirmi mülâzemet min-haysü'l-mecmû' Dîvân-ı Hümâyûn küttâbına yetmiş gedik ve otuz mülâzemet ve Defterhâne-i Âmire küttâbına otuz gedik ve yigirmi mülâzemet ta'yîn ve tahsîs olunmağla bu makûleden ziyâde ve noksan kabûl olunmaya. Ve zümre-i küttâb eşref-i hademe-i devlet ve e'azz-ı ricâl-i saltanatdan olmağla zikr olunan gediklüler ve mülâzımlar fenninde mâhir ve hatlarında ve umûr-ı mühimme tahrîrine kâdir olub gice ve gündüz kaleme müdâvemet ve mülâzemet eyledikce kadr-i i'tibârları mültezim ve kânûn-ı tevcihâtları bu vechle râsih ve müstahkem ola ki küttâbın biri fevt oldukda birkaç oğlu olub cümlesi kitâbete kâdir ise babalarının ze'âmeti iştirâken ve gedüğü gedüğe müstahak olan kebîr oğluna virilüb gediksüz kalan oğlu gedik (tedârik) idininceye dek kaleme mülâzemet itmek şartıyla sancağında sâkin olmak teklif olunmaya. Ve eğer oğullarının içinde biri kitâbete kâdir ve sâ'iri âher san'ata meşgûl bulunur ise kitâbete müste'id oğluna ze'âmeti ve gedüğü tamâmen virilüb kitâbet bilmeyen oğluna müşterek olmak ve müstakilen virilmek câ'iz olma-ya. Ve eğer veled-i zükûru sabî bulunur ise cebelü virüb kitâbet ve ma'rifeti kesb ü te'allüm eylemek şartıyla yine ze'âmeti tevcih oluna. Ve eğer evlâd-ı zükûru yoğise kâtib ve şâkird ve küttâb ve mülâzımının ze'âmet ve tîmârları kat'an hâricden olan kimesneye virilmeyüb mülâzımlardan tâlibi zuhûr ider ise ve tâlibi olan mülâzımın kitâbet ve ma'rifeti ricâl-i kalem bey-ninde müselleme ve mu'teber ise ol makûle mülâzıma virilüb ve ol mülâzımın üzerinde bulun-an ze'âmet ve tîmâr ru'ûslu şâkirdlerden kaleme müdâvemet üzere olub müste'id ve ehakk her kim ise ana virile. Ve eğer mülâzımlardan tâlibi zuhûr itmez ise kaleme müdâvemet iden müste'id ve ehakk ru'ûslu şâkird olanlara virile. Ve gediklü kâtibler ve şâkirdler ve mülâzımlar gice ve gündüz kaleme müdâvemet idüb umûr-ı mühimme tahrîrâtına meşgûl olmak şart-ı kavî ola. Bilâ-e'zâr ve ille kaleme gelmez ise ze'âmet ve gedüğü mülâzemet ve rağbet iden mülâzımından müste'idine virile. Ve küttâb için bast olunan şerâ'ite gereği gibi vikâyet olunub mu'teber olmuş ricâl-i kaleminin garazdan ârî ihbârlarıyla bi'l-cümle tevcihâtları ve sâ'ir nizâmları re'îsü'l-küttâbların ve defter emîni bulunanların re'y ve arzına mevkûf oluna. Ancak kaleme emeği sebkât ve mülâzemet itmiş küttâbdan birisi ihrâz-ı rütbe itmek ve pîr ve amel-mânde olmak takrîbiyle ve ba'zı umûr-ı mühimmeye me'mûr olmak hasebiyle kaleme müdâvemet itmeyüb hânesinde ve âher mahalde sâkin olur ise sebkât eyledüğü emeğine ikrâ-men ol makûle küttâbın ze'âmet ve gedüğüne dahl ü ta'arruz olunmaya. İmdi bâlâda gerek eyâlet ve elviye zu'amâ ve erbâb-ı tîmârî ve gerek gediklüler haklarında vaz' ve tahsîs-i [9] kavânîn ve şerâ'it min evvelihi ilâ âhirihi Dîvân-ı Hümâyûn ve Defterhâne-i Âmirem defterle-rine sebt ü tahrîr ve işbu şurût ilâ mâşâallâhü te'âlâ düstûru'l-amel tutulub mukaddem olan tevcihât fesh ü tağyîr olunmayub işbu bin yüz kırk dört senesi şehr-i şa'bânı guresinden mu'teber ve mer'î olmak üzere alaybeğilerinden arz gelüb Defterhâneye der-kenâra vardıkda Def-terhâne-i Âmire küttâbı nazar-ı tedkîk ile bakub bâlâda bast olunan şerâ'ite tatbîk ideler. Şerâ'ite mugâyir bir hâlet fehmi iderler ise der-kenâr olunmayub defter emînine telkîn ideler. Defter emîni dahî ol vechle re'îsü'l-küttâb(a) mûmâ-ileyh dahî sadr-ı a'zama arz ve ifâde ey-

leye. Ve eğer alaybeği arzı hatâsı Defterhânedede fehmi olmayub sehven der-kenâr olunub buyurur ise buyuruldu tahvile vardıkda Dîvân kîsedârı dâ'imâ dikkat ve taharrî idüb şurûta mugâyir olan hâlâtı re'isü'l-küttâb efendiye tefhîm ve ol dahî sadr-ı a'zama arz idüb ol makûle alaybeğinin cezâsı tertîb oluna. Bu nizâm hüsn-i avn ü inâyet-i rabbi'l-izzet ile a'dâ-yı dîn ü Devlet-i Aliyye olan düşmenlere galebe itmek esbâbından olduğundan ma'adâ mahzâ dîn ü Devlet-i Aliyye'nin takviyeti ve asâkirin tezâyüd-i miknet ü kuvveti için ihtiyâr olunmuş bir emr-i müstahsen ve menâfi' ve fevâ'id-i kesîresi zâhir ve mübrehen olduğuna binâ'en sebât ve istimrârı ve devâm ve istikrârı husûsuna irâde-i râsiha-i hümâyûn te'allük eyledüğü vechle vükelâ-yı Devlet-i Aliyyenin bu mühimm-i celîl-i vâcibü'l-ihimâmın infâz u icrâsına ve dâ'imâ vikâyet ü siyânetine sa'y u ikdâmları farîza-i zimmet-i sadâkat u diyânetleri iken ma'â-zallâhü te'âlâ tama'-ı hâma meyl ü tebe'îyyet ve gadr ü himâyet vechlerini irtikâb ve irtikâba cevâz ve cesâret ile zerre mikdârı hilâfına tasaddî ve bu kavânîn ve şerâ'it-i mu'teberenin bozulmasına sa'y ve tasaddî ider ise "Femen beddelehü ba'de mâ semî'ahü feinnemâ ismühü ale'l-lezîne yübeddilûnehü innellahe semî'un alîm"⁴⁷ nass-ı kerîminde mûnderic olan vebâl-i azîm ve vizr-i cesîme mübtelâ olsun. Ve bu şurûta mugâyir bundan sonra inkılâbât hasebiyle yâhûd ricâ vü şefâ'at ile alaybeği arzı olmaksızın mahlûl ze'âmet ve tîmâr alan her kim olur ise olsun eb'ad zamân ol makûlelere vekîl-i mutlak bulunanlar cezâ tertîb itmek vâcib olub ol makûle hükkâm ve kibâr irâdesi ve himâyesiyle şurûta mugâyir alaybeği arzı olmaksızın ze'âmet ve tîmâr arzihâl ile âhere tevcîh olunur ise tahvîl yazılmayub şurût üzere alaybeği arz ile evlâda veyâhûd karındâşa veyâhûd mülâzıma virilmekte sonra gelen hükkâm ve vülât ve alaybeğiler ve sancaklu ve mülâzımlar ısrâr ve ittifâk idüb tevcîh itdirdeler. Ve bu şerâ'it-i mu'teberenin bi-aynihi bir sûret yazılıub re'isü'l-küttâb ve defter emîninin hatemleriyle mahtûm kılındıktan sonra alaybeğilerin selefinden halefine teslim olunarak hıfz u zabt oluna. Kazâ'en zâyî' olur ise tekrâr birer sûret ihrâcına tâlib olalar. Gerek vülât ve vükelânın ve gerek alaybeğilerin sırren ve alenen ahvâlleri tecessüs ü tefahhus ve der-i devlet-medâra vârid olan arzları dahî dâ'imâ nazar-ı taharrî ve basîret ile tedkîk olunub mugâyir-i tavr-ı istikâmet ve hiyânetleri meşhûd olur ise vebâlleri boynuna haklarında tertîb olunan cezâları ve cezâ-yı lâyıkları icrâ olunacağı mukarrer ve muhakkaktır. Fî Gurre-i Şa'bân Sene 1144.

47 "Kim bunu işittikten sonra onu değiştirirse günahı ancak onu değiştirenin boynunadır. Allah şüphesiz işitir ve bilir". Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Suresi, Ayet 181.

**Ek II: 1 Şaban 1191/4 Eylül 1777 Tarihli Nizâm-ı Zu'amâ ve Erbâb-ı Tîmârın
Transkripsiyonu**

[10] Mübârek Hatt-ı Hümâyûn-ı Mehâbet-makrûnun Sûretidir⁴⁸

Bu şurût-ı hasene ve zâbıta-i müstahsene dîn ü Devlet-i Aliyyeme hayr-mahz olub hak te'âlâ-nın tevfiğ ü inâyeti ile ecdâd-ı izâmımın tertîb eyledikleri gâzî ve mücâhid erbâb-ı süyûfun ihyâ ve teksîrine murâd-ı hümâyûnum te'alluk itmeğle bugünden sonra ilâ mâşâallâhü te'âlâ işbu kavânîn ve şerâ'it-i müstahsene düstûru'l-amel tutulub vükelâ-yı devletim ve hayır-hâhân-ı saltanatım dâ'imâ ri'âyet ve nezâret idüb zerre mikdârı bu nizâma mugâyir vaz' u hareket idenlerin başları kesilsün ve inkılâbât ve tebdîlât hasebiyle vükelâ-yı devletimden birisi fesh ü nesh itmek murâd ider ise Dîvân-ı Hümâyûnum kaleminden mugâyir-i nizâm ve muhâlif-i mazmûn-ı hatt-ı hümâyûn olduğı sarâhaten tahrîr ve re'îsü'l-küttâb olanlara kalemlü ifâde ve ol dahî sadr-ı a'zam bul(un)anlara bi'n-nefs ifhâm ve dâ'imâ nezâret ideler. Ve eğer bundan sonra hâtıra ve gönüle veyâhûd tama'a mebnî ednâ mertebe bu nizâmın feshine her kim cür'et ider ise dîn-i mübîne ve Devlet-i Aliyyeme hiyânet itmiş olur. Allâh-ı azîmü ş-şânın ve Rasûl-i Ekrem'in la'netine mazhar ve rûz-ı kıyâmetde yüzü kara olsun. El-hazer sümme'l-hazer min hilâfihî.

Sûret-i Nizâm-ı Müstahsenedir⁴⁹

Devlet-i Aliyye-i ebediyü'l-istimrârın cünûd ve gayret-şi'âr ve cüyûş-ı hamîyyet-gerdândan sefer ve serhadlerde ve me'mûr oldukları muhâfazalarda öteden berü küllî hıdmetleri ve gayret ve bahâdırlıkları zâhir ü bedîdâr ve akvâ-yı asâkir-i kesîrû'l-iktidârdan olan eyâlet ve elviye zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı her vechle müselleme ve mu'tenâ ve her hâlde i'tidâd ve i'tibâra şâyeste vü sezâ olmalarından nâşî ibtidâ-yı Devlet-i Aliyyemde ze'âmet ve tîmâr vaz' olunduğı zamanlarda dâ'imâ muntazam ve müctemi' ve muktedir bulunmaları mülâhazasıyla alaybeğilik erbâb-ı istihkâka merbût ve ze'âmet ve tîmâr tevcîhâtı alaybeğilerin arzlarına münhasır ve menût ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr bi'n-nefs sancağında sâkin ve alaybeğisi bayrağı altında mevcûd bulunmak üzere meşrûr kılınub bu hâlât-ı selâse nizâm ve kânûnlarının esâs-ı küllîsi olub ale'd-devâm şerâ'itine ihtimâm rûtbe-i vücûbda olan mehâmdan iken esâs-ı küllî olan ahvâl-i selâseye ri'âyet bulunmadığından ihtilâl-i küllî târî olub Rumili ve Anadolu'da vâki' eyâlât (ve) elviye zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı bu vakte gelince me'mûr oldukları seferlerde ve muhâfaza ve muhâsara ve muhârebelerde ve kılâ' ta'mîri hıdmetlerinde bulunmaları takrîbi ile evlerinde ve yerlerinde karâr ve ze'âmet ve tîmârların kendüleri zabt u tasarruf ve umûrların gereğı gibi rû'yet mümkün olmamak hasebiyle kesb-i servet ü yesâr ve iktisâb-ı kuvvet ü iktidâr idemediklerinden ahvâlleri ziyâde mükedder ve perîşân olduğundan gayri alaybeğilikler dahî müddet-i vâfireden berü ba'zı nâ-ehl kimesnelere me'kel ve vâlilere celb-i nef' olmağla himâyet ve şefâ'at ü ricâ ve kuvvet-i mâliye ve irtişâ ile edânî ve esâfilden nizâma ri'âyet itmez ba'zı kimesnelere virülüb ve her iki üç ayda bir ancak cerr-i menfa'at için bilâ-sebebe azl ü tebdîl olunduklarından ol makûle eclâfdan olub devâm u sebâtlarından me'mûnû'l-gâ ile

48 BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 10. *Tarih-i Cevdet*'te bu kısım "Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn" şeklinde başlıklandırılmıştır. Bk. *Tarih-i Cevdet*, C 1, Def'a Sâlise, Darü'ttîbaatü'l-âmire, Tarihsiz, s. 316.

49 BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 10-13. Bu nizamname *Tarih-i Cevdet*'te "Sûret-i Nizâmname-i Tîmâr ve Ze'âmet" başlığı altında verilmiştir. Bk. *Tarih-i Cevdet*, C 1, Def'a Sâlise, Darü'ttîbaatü'l-âmire, Tarihsiz, s. 308-316.

olmayan alaybeğiler dahî sancağı halkının ze‘âmet ve tîmârları nâ-mevcûd ve târik-i hıdmet ve sâ‘ir bahâne ile gayr-i vâki‘ ve mezâmîni kâzib arzlar ile ref‘ ü ibkâ itdirmegi âdet-i müstemirre eylediklerinden ve Âsitâne-i Sa‘âdetde dahî arzihâl ile ve kuzât ve nüvvâb arzlariyle ecânibden olan hademe ve eşhâsa ze‘âmet ve tîmâr tevcîh olunageldiğinden ve vüzerâ ve mîr-i mîrân ve a‘yân ve ricâl-i devlet etbâ‘larından ba‘zıları arzihâl ile ze‘âmet ve tîmâr alub vakt-i hazarda sancağında sâkin olmayub ve vakt-i seferde alaybeğisi bayrağı altında mevcûd bulunmadıklarından devlet-i ebed-müddet-i Osmâniyenin böyle mümtâz ve mu‘tenâ askeri muhtellü’l-ahvâl ve müşrif derece izmihlâl olduğu vâsıl-ı sâmi‘a-i hümayûnum ve zümre-i mezbûreye bu vechle za‘af ve vehn tatarrukundan nizâmları bozulmasının zarar u hasârâtı mutlaka din ü devlete râci‘ bir keyfiyet-i reddiyye olduğu muhât-ı ilm-i sevâb-nümûnum olmağla imdi alaybeğilerin nizâm ve intizâmları ve ze‘âmet ve tîmârın tevcîhâtı alaybeği arzına münhasır olmak husûsu ve her kim olur ise olsun nefsi vâhîde himâye olunmayub ze‘âmet ve tîmâr mutasarrıfları bi’n-nefs sancağında sâkin olmaları ahvâli ki bu üç madde esâs-ı nizâm kılınub bir sûret-i mergûbe-i müstahseneye ifrâğ olunmak aksâ-yı murâd-ı hüsvân ve gâyet-i mâfi’l-fu‘âd-ı hidivânem olduğundan gayrı bu nizâm bi-tevfiki’l-lâhi te‘âlâ mukaddimât-ı galebe ve nusret ve esbâb-ı fevz ü kuvvet olub lâkin bu emr-i mühimm ve cemîlin husûlü mücerred vükela-yı Devlet-i Aliyyenin mezîd-i ihtimâm u dikkat birle hareketlerine ale’l-husûs ecmel ve ekmel-i ahvâl olan perhîz ve iffetde tesebbüt ile menşe-i mekkâra vü mefâsid olan hırs ve tama‘ vahîmetü’l-âkıbetden mücânebetlerine mevkûf bir ma‘nâ olmağla vülât ve vükela ve alaybeğiler ve zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâr ve sıgâr u kibâr tebdîl ü tağyîrine bir dürlü ruhsat ü müsâ‘ade göstermeyüb ale’l-ittifâk hıfz u himâyet ve tenfiz ü vikâyet itmek şartıyla bu vechle şurût-ı mü‘ekke beyânına şurû‘ olunur ki fîmâ-ba’d alaybeğilikler içün vâlî-i vilâyetler ve ma‘iyyetlerine me‘mûr bulundukları vüzerâ-yı izâm cânibinden arz akcesi ve sâ‘ir avâ‘id ü fevâ‘id nâmıyla bir akce ve bir habbe alınmamak şartıyla alaybeğilik her sancağın zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârından hizmetkâr ve vakâr ve a‘mâl-i neferâta ve tesviye ve temşiyet-i umûra kâdir sadâkatkâr ve mu‘temed ve müstakîmü’l-etvâr ve sâhib-i nüfûz ve kaviyyü’l-iktidâr olub zümresinin müstahak ve gayret-şi‘ârı ve cümlesinin bi’l-ittifâk müstesvib u muhtârı olan ehl-i hak alaybeğiliğe her vechle ehakk u elyak her kim ise gereği gibi tefahhus ve ziyâde taharrî ve tecessüs olunarak sancaklusunun bi’l-ittifâk re‘y ve istisvâbları ve taleb ve istihsânları ve cümlesinin garazından ârî ihbârlarıyla ol makûle kimesneler eyâlet vâlîlerinin veyâhûd bi-hasebi’l-iktizâ ma‘iyyetlerine me‘mûr bulundukları vüzerâ-yı izâmın arzlari ve sancaklusunun dahî bi’l-ittifâk mahzar-ı sadâkat-eserleriyle alaybeği nasb oluna. Ve zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâr dahî garazlarına tebe‘iyyet ile filânı alaybeği isteriz dimeyüb ve iki fırka olmayub cümlesi birden zıkr olunan evsâf ile alaybeğiliğe müstehak olan kimesneyi ihtiyâr ve kemâl mertebe itâ‘at ü inkıyâd ideler. Ve vâlî-i vilâyet dahî bir tarafa himâyet itmeyüb sancaklusunun muhtârı olub mahzar virdikleri kimesneye arz vire. Ve alaybeğilerin hıdmet-i lâzimesinde kusûr u tekâsülü ve tevcîhât maddesinde gadr ü himâyet gibi sû-i hareket irtikâbı zuhûr itmedikce ve misülli keyfiyâtda dahî kavli vâhîde amel olunmayub istiknâh-ı hâle tekayyüd birle gereği gibi resîde-i rütbe-i sıhhat ve yakîn olmadıkca azl olunmaya. Ve bu makûle harekât-ı gayrı marziyesi zuhûrunda yalnız azl ile iktifâ olunmayub [11] ibreten li‘s-sâ‘irîn katl ile mücâzât olacakları her birine tefhîm oluna. Ve alaybeğiler dahî gayz u garaz ve nef‘ ü ivaz içün kendülere vedî‘atu’l-lâh olan tevcîhât husûsunda câdde-i hakdan udûl u inhîrâf ve tarîka-i istikâmetden nükûl ü insirâf ile nâ-hak yere ba‘zı kimesnelere gadr ve ba‘zılara himâyet vechi üzere

ze'âmet ve tîmâr ref' ü ibkâsını mutazammın hilâf-ı vâki' ve birbirlerine muhâlif çatal arzlar virmeyeler. Ve vakt-i hazaarda kânûn-ı kadîm üzere cenk ü harbe yarar askeri ve ocakzâdelerden her sancağın kaydının öşrü mikdârı mülâzımlar intihâb ve sefer ü hazaarda sancağıyla bulunmak şartıyla ve eşkâllerini ve ism ü resim ve şöhetlerini arzda tahrîr ü beyân iderek yedlerine mülâzemet emr-i şerîfi virilmek için arz eyleyeler. Ve âher mahalde sâkin olanlara ve arzihâl ile taleb idenlere ve esâfil ve re'âyâ makûlesinden olanlara mülâzemet virilmeye. Ve mülâzemet hükmü virildikten sonra âher mahalde sâkin olub ze'âmet ve tîmâr mahlûl düşdükdde ben mülâzım-ı evvelim deyû taleb ü iddi'â ider ise ol makûle bayrağı altında hıdmetde bulunmayan ve sancağında sâkin olmayan mülâzımlara ze'âmet ve tîmâr virilmeye. Ve kavli mücerred ile iddi'âları ısgâ olunmaya. Ve hemân mülâzım olanlar âher sancakda sâkin olub bayrağı altında mevcûd bulunmaz ise yedinden mülâzemet emri alınub âhere arz oluna. Ve seferde mülâzımlardan gayrı hâricden bir kimesnenin yararlığı zâhir oldukda ol makûle şüc'ân tard olunmayub vakt-i hazaarda mülâzımın mahlûlâtından hadd-i mu'ayyene tenzîl olunmak şartıyla yine eşkâl ve ism ü resm ve şehrinin derc iderek mülâzemet arzı virile. Ve mülâzımından birine bast olunan kânûn üzere ze'âmet ve tîmâr arz olunmak iktizâ eyledükde yedinde olan mülâzemet emri alaybeği arzı ile ma'an gelüb kalemde battâl olmak üzere hıfz oluna. Ve alaybeğiler her ne makûle arz virmek iktizâ ider ise her bir nâhiyenin çeribaşları ve müstakîm ve dindâr birkaç nefer zu'amâ ve erbâb-ı tîmârıyla müzâkere vü müşâvere itmedikce arz virmeyeler. Ve kimler ile müşâvere ve müzâkere iderler ise derûn-ı arzda ism ü resimleriyle ze'âmetinin başkalemîni tahrîr ü tasrîh ve arzlarda târîh tahrîr eyleyeler. Târîhsiz arz viren alaybeği te'dîb oluna. Ve ze'âmet ve tîmâr mutasarrıflarının birisi gerek seferde ve gerek hazaarda fevt olub gerek kılıca kâdir ve gerek sabî evlâd-ı zükûru var ise kebîrleri olan üç nefer oğulları rağbet ider ise iştirâken virile. Ücden ziyâdeye müşterek virilmeye. Ve bir oğlu var ise tamâmen sinni tasrîhi ile arz oluna. Kânûnî evlâdına (evlâdından) ma'adâsı âher kimesneye virilmek kat'an câ'iz olmayub evlâda münhasır olmak kânûn-ı kavî ola. Ve eğer evlâd-ı zükûru olmayub seferde fevt olmuş ise ve ol seferde yanında mülâzemet ile mevcûd karındâşı bulunur ise karındâşına virile. Ve eğer karındâşı seferde mevcûd bulunmaz ise âher mahalde bulunan karındâşına virilmeyüb seferde mevcûd sancağının mülâzım-ı evveline arz ideler. Ve eğer hazaarda fevt olub veled-i zükûru yoğise mülâzemeti olan karındâşına ve karındâşı yoğise mülâzım-ı evveline tamâmen arz ideler. Mülâzım-ı evvel rağbet itmez ise sâniye ve sâni rağbet itmez ise sâlise bu siyâk üzere virile. Aceze ve mesâkîn ve ırgad ve nâ-müstehakkîn re'âyâ ve etbâ vü levâhık makûlesinden olanlara zinhâr mugâyir-i kânûn mülâzemet ve tîmâr ve ze'âmet arz eylemeyeler. Ve babası fevt olduğu vaktde vâlidesi karnında bulunan evlâda ze'âmet ve tîmâr olmaya. Meğer merhameten ola. Ve babası fevtinde oğlu üzerinde âher dirlik bulunur ise dirliği olan oğluna virilmeyüb karındâşına ve karındâşı yoğise mülâzımına virile. Ve babası fevtinde diyâr-ı âherde bulunan oğluna haber gönderilüb gelinceye dek te'hîr ve geldikde arz oluna. Ve gelinceye dek mahsûlüne mevkûfçu ta'arruz etmeye. Ve eyyâm-ı hazaarda mahsûlünü yiyüb sefer oldukda terk-i hıdmet idenlerin tîmârları ref' olunmağa kanâ'at olunmayub cezâ tertîb oluna. Ve şimdiye dek iğmâz sebebi ile ba'zı kimesnelerin me'kel idindikleri sepet tîmârlarını alaybeğiler ve sancaklunun zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı ketm ü ihfâ itmeyüb mülâzımından rağbet idenlere arz ideler. Ba'd-ez-în kılıc cem'i kat'an câ'iz olmayub ve bundan mukaddem cem' olanlar dahî tefrîk olunmaya. Ve işbu bin yüz doksan bir senesi şa'bânî târîhinden sonra tevcih olunacak ze'âmet ve tîmâr ashâbı sancağında sâkin olmazlar ise ze'âmet

ve tımârları mülâzımına arz oluna. Bu maddeler yoklamalar ile dâ'imâ tefahhus ile haber alı-nub ve mülâzımlar gelüp Âsitâne-i Sa'âdetde Dîvân-ı Hümâyûnuma arzihâl idüb bu şurûta mugâyir olduğu zuhûra gelür ise alaybeğilere ve sancakluya cezâ tertîb oluna. Ve sancağında şöyle mevcûd bulunalar ki bir mahalle me'mûr oldukları vakitte yigirmi güne dek alaybeğisi bayrağı altına gelüb at ve âlât u pusâtıyla mahall-i me'mûra azîmet itmeğe kâdir olalar. Zu'amâ ve erbâb-ı tımârın sancağında sâkin olmaları fevâ'id-i kesîreyi müstelzim olduğundan gayrı i'mâr-ı memlekete ve himâyet-i ra'îyyete vesîle olacak hâlât-i mergûbeden olmağla fîmâ-ba'd herkes sancağında sâkin olmak maddesine alaybeğiler ve sancaklunun zu'amâ ve erbâb-ı tımâr-ı ve mülâzımlar gâyetü'l-gâye ihtimâm ve ketm ü himâyeden ihtirâz ideler. Ve eyâlet askerini muhârebe ve mukâbeleye teşvîk ü iğrâlarına sebep-i küllî olmak için ze'âmet ve tımârlarına ilhâk bi'l-küllîye men' olunmayub sefere me'mûriyetleri evkâtda muhârebe ve muhâsaralarda içlerinde şecâ'at ve yararlığı zâhir ü nümâyân olub dil ve kelle getürenlere isti'dâd ve istihkâk-larına göre bin akçeden altı bin akçeye ve dahî ziyâdeye varınca yedlerine terakkî emri virilüb ve virilen emr mikdârı terakkiye müstehak olmağla ol misillülere yedlerine virilen emr-i âlî mikdârı ilhâka müsâ'ade olunub kânûn-ı kadîm üzere icmâllüsü ve müşterekine ilhâk oluna. Ve bi'l-cümle zu'amâ ve erbâb-ı tımâr beyinde bi't-terâzî kasr-ı yed câ'iz olub alaybeğiler arz ideler. Lâkin kasr-ı yed dahî sancağında sâkin tuvânâ evlâdına ve akrabasına ve mülâzıma câ'iz ola. Yohsa hâricden olan kimesnelere ze'âmet ve tımâr kasr-ı yedi zinhâr ve zinhâr olma-ya. Ve kasr-ı yed idenlere tekrâr mahlûlden ze'âmet ve tımâr virilmeye. Ve zu'amâ ve erbâb-ı tımârdan biri mecrûh ve pîr ve amel-mânde olub rûkûb ve nüzûla iktidârı olmadığı zâhir ve muhakkak olmadıkca tekâ'üd arzı virilmeye. Eğer bu şurûta mugâyir himâye ve şefâ'at ve rüşvet ile birisi tekâ'üd olur ise mülâzımlardan biri haber virüb sıhhati ma'lûm oldukda ol makûle hilâf-ı şurût tekâ'üd ihtiyâr idenlere ve arz iden alaybeğilere cezâ tertîb olunub ze'âmet ve tımârı haber viren mülâzıma virile. Ve henüz cenk ü harbe yarar iken himâye ile bundan akdem mütekâ'id olmuş var ise eşkinci olmak üzere arz ideler. Mütekâ'id olanlar fevt oldukda evlâd-ı zükûru var ise iştirâken ve bir oğlu var ise tamâmen arz olunub evlâdı yoğise karındâşına [12] virilmeyüb sancağının mülâzım-ı evveline virile. Ve alaybeğileri masarıflarına medâr ve istikâmetlerine vesîle olmak için fevt ve ref' ve kasr-ı yed ve'l-hâsıl mülâzemet arzından gayrı her ne makûle arz virirler ise her ze'âmet ve tımârın sancaklusu beyinde meşhûr ve mütevâtir olan hâsılının öşrü mikdârı arz akcesi alalar. Meselâ beş yüz gurus hâsılı meşhûr ise elli gurus arz akcesi alınub bu siyâk üzere mürâ'ât oluna. Ve fîmâ-ba'd hacc-ı şerîfe gidenler-den ve umûr-ı mühimme için âher mahalle emr-i şerîf ile me'mûr olanlardan mâ'adânın ka-yıdlarına şerh virilmeye. Ve zu'amâ ve erbâb-ı tımârdan birisi kendü maslahatlarıçün Âsitâne-i Sa'âdetde ve âher mahalle gitmek iktizâ eyledikde alaybeğiden izni müş'ir arz almadıkca git-mek câ'iz olmaya. Ve alaybeğiler bu makûle arzlardan bir akçe harc almaya. Ve Dergâh-ı mu'allâ müteferrika ve çavuş gediklülere ikişer yüzden dört yüz kayda münhasır olmağla bun-lara dahî şu vechle kânûn olunur ki zikr olunan müteferrika ve çavuş gediklülerinden birisi sefer ü hazarda fevt oldukda kat'an âhere virilmek câ'iz olmayub evlâd-ı zükûru var ise ze'âmeti iştirâken ve gedüğü gedüğe müstahak olan büyük oğluna virilüb gediksiz kalan oğulları-nın hisseleri birkaç sancakda bulunur ise tefrik câ'iz olmayub diledikleri sancağın birinde sâ-kin olalar. Eğer sancağında sâkin olmaya rağbet imez ise hisseleri gediklû olan müşterek ka-rındâşına virile. Ve müşterek karındâşlardan biri fevt olub veled-i zükûru bulunmaz ise hissesi âhere virilmeyüb yine müşterek karındâşına virile. Ve eğer fevt olan gediklünün bir oğlu var

ise ze‘âmeti tamâmen tevcîh ve gedik şurûtuna bâliğ ve müstehak ise gedüğü dahî ze‘âmeti ile ma‘an virile. Ve sabî ise cebelü vire. Ve eğer fevt olan gediklünün veled-i zükûru yoğise ze‘âmeti her kime fermân-ı hümayûn buyurulur ise ana tevcîh oluna. Ve Dîvân-ı Hümayûn gediklülerine elli kitâbet ve yigirmi şâkirdlik gedüğü ve kırk mülâzemet ve Defterhâne-i Âmire küttâbı gediklülerine on beş kitâbet ve on beş şâkirdlik gedüğü ve otuz mülâzemet min hay-sü’l-mecmû‘ Dîvân-ı Hümayûn küttâbına yetmiş gedik ve kırk mülâzemet ve Defterhâne-i Âmire küttâbına otuz gedik ve otuz mülâzemet ta‘yîn ve tahsîs olunmağla bu mikdârdan ziyâde vü noksân kabûl itmeye. Ve zümre-i küttâb eşref-i hademe-i devlet ve e‘azz-ı ricâl-i saltanatdan olmağla zikr olunan gediklüler ve mülâzımlar fenninde mâhir ve hatt ve inşâ ve umûr-ı mühimme tahrîrine kâdir olup gice ve gündüz kaleme müdâvemet ve mülâzemet eyledikce kadr ü i‘tibârları mültezim ve kânûn-ı tevcîhâtı bu vechle râsih ve müstahkem ola ki küttâbın biri fevt oldukda birkaç oğlu olup cümlesi kitâbete kâdir ise babaları ze‘âmeti iştirâken ve gedüğü gedüğe müstahak olan büyük oğluna virilüb gediksiz kalan oğlu gedik idininceye dek kaleme mülâzemet itmek şartıyla sancağında sâkin olmak teklîf olunmaya. Ve eğer oğullarının içinden biri kitâbete kâdir ve sâ‘iri âher san‘ata meşğûl bulunur ise kitâbete müste‘id olan oğluna ze‘âmeti ve gedüğü virilüb kitâbet bilmeyen oğluna müsterek olmak ve müstakilen virilmek câ‘iz olmaya. Ve eğer veled-i zükûru sabî bulunur ise cebelü virüb kitâbet ve ma‘rifeti kesb ü te‘allüm itmek şartıyla yine ze‘âmeti tevcîh oluna. Ve eğer evlâd-ı zükûru yoğise kitâbet ve şâkird ve mülâzımının ze‘âmet ve tîmârları kat‘an hâricden olan kimesnelere virilmeyüb mülâzımlardan tâlibi zuhûr ider ise ve tâlib olan mülâzımın kitâbet ve ma‘rifeti ricâl-i kalem beyninde müselleme ve mu‘teber ise ol makûle mülâzıma verilüb ve ol mülâzımın üzerinde bulunan ze‘âmet ve tîmâr ru‘ûslu şâkirdlerden kaleme müdâvemet üzere olup müste‘id ve ehakk her kim ise ana virile. Ve eğer mülâzımlardan tâlibi zuhûr itmez ise yine kaleme müdâvemet iden müste‘id ve ehakk ru‘ûslu şâkirdde virile. Vechen mine’l-vücûh kâtib ze‘âmet ve tîmârî âhere virilmeyüb kâtibzâdelere ve müdâvemet iden ma‘rifetlü mülâzımına ve ru‘ûslu şâkirdâna virile. Ve gedikli kâtibler ve şâkirdler ve mülâzımlar gice ve gündüz kaleme müdâvemet idüb umûr-ı mühimme tahrîrâtına meşğûl olmak şart-ı kavî ola. Bilâ-a‘zâr ve ilel kaleme gelmez ise ze‘âmet ve gedüğü müdâvemet ve rağbet iden mülâzımından müste‘idine virile. Ve küttâb için bast olunan şerâ‘it gereği gibi vikâyet olunub mu‘teber olmuş ricâl-i kalemin garazdan ârî ihbârlarıyla bi‘l-cümle tevcîhâtı ve sâ‘ir nizâmları re‘îsü’l-küttâbların ve defter emîni bulunanların re‘y ve arzına mevkûf ola. Ancak kaleme emeği sebkât ve müdâvemet itmiş küttâbdan birisi ihrâz-ı rütbe eylemek ve pîr ve amel-mânde olmak takrîbi ile ve ba‘zı umûr-ı mühimmeye me‘mûr olmak hasebiyle kaleme müdâvemet itmeyüb hânesinde ve âher mahalde sâkin olur ise sebkât eden emeğine ikrâmen ol makûlenin ze‘âmet ve gedüğüne dahl ü ta‘arruz olunmaya. Bâlâda tahrîr olunan kavânîn ve şerâ‘it min evvelihi ilâ âhirihi Dîvân-ı Hümayûn ve Defterhâne-i Âmire defterlerine sebt ü tahrîr ve işbu şurût ilâ mâşâallâhü te‘âlâ düstûru’l-amel olmak üzere mukaddem olan tevcîhât fesh ü tağyîr olunmayub işbu bin yüz doksan bir senesi şehr-i şa‘bânı guresinden mu‘teber ve mer‘î tutulub alaybeğilerden arz gelüb defterhaneye der-kenâra vardıkda Defterhâne-i Âmire küttâbı nazar-ı tedkîk ile bakub bâlâda bast olan şerâ‘ite tatbîk ideler. Şerâ‘ite mugâyir bir hâlet fehmi iderler ise der-kenâr itmeyüb şerâ‘ite mugâyirdir deyû defter emînine telkîn ideler. Ve defter emîni dahî ol vechle re‘îsü’l-küttâba ol arzı teblîğ eyleye. Ve re‘îsü’l-küttâb dahî sadr-ı a‘zama arz ve ifâde eyleye. Ve eğer alaybeği arzının hatâsı defterhânedeki fehmi olunmayub sehven der-kenâr olunub buyu-

rulur ise buyuruldu tahvîle vardıkda Dîvân-ı Hümâyûn kîsedârı dâ'imâ dikkat ve taharrî idüb şurûta mugâyir olan hâlâtı re'îsü'l-küttâba tefhîm ve re'îsü'l-küttâb dahî vezîr-i a'zama arz idüb ol makûle alaybeğinin cezâsı tertîb oluna. Bu nizâm hüsn-i avn ü inâyet-i rabbi'l-izzet ile a'dâ-yı dîn ü Devlet-i Aliyye olan ve düşmenlere galebe itmek esbâbından olduğundan mâ'adâ mahzâ dîn ü devletim takviyeti ve askerın tezâyüd ve miknet ü kuvveti için ihtiyâr olunmuş bir emr-i müstahsin ve menâfi' vü fevâ'id-i kesîresi zâhir ü mübrehen olduğuna binâ'en sebât ve istimrârı ve devâm ve istikrârı husûsuna irâde-i râsiha-i hümâyûnum te'allük idîği vechle vükelâ-yı Devlet-i Aliyyenin bu mühimm-i celîl-i vâcibü'l-ihtimâmın infâz u icrâsına ve dâ'imâ vikâyet ü sıyânetine sa'y u ikdâmları farîza-i zimmet-i sadâkat u diyânetleri iken ma'â-zallâhü te'âlâ tama'-ı hâmm-ı vehâmet-encâma meyl ü tebe'ıyyet ve gadr ü himâye vechlerini irtikâba cevâz ve cesâret ile mikdâr-ı zerre hilâfına tesaddî ve bu kavânin ve şerâ'it-i mu'teberenin bozulmasına sa'y ve tesaddî ider ise "Femen beddelehü ba'de mâ semî'ahü feinnemâ ismühü ale'l-lezîne yübeddilûnehü innellahe semî'un alîm"⁵⁰ nass-ı kerîminde [13] münderic olan vebâl-i azîm ve vizr-i cesîme mübtelâ olsun. Ve bu şurûta mugâyir bundan sonra inkılâbât hasebiyle yâhûd ricâ vü şefâ'at ile alaybeği arzı olmaksızın mahlûl ze'âmet ve tîmâr alan her kim olur ise olsun ba'd-i zamân ol makûlelere vekîl-i mutlakım bulunanlar cezâ tertîb itmek vâcib olub ol makûle hükkâm ve kibâr irâdesi ve himâyesiyle şurûta mugâyir alaybeği arzı olmaksızın mahlûl ze'âmet ve tîmâr arzihâl ile âhere tevcîh olunur ise tahvîli yazılmayub şurût üzere alaybeği arzıyla evlâd veyâhûd karındâşa veyâhûd mülâzıma virilmekde sonradan gelen hükkâm ve vülât ve alaybeğiler ve sancaklu ve mülâzımlar ısrâr ve ittifâk idüb tevcîh itdirde-ler. Ve bu şerâ'it-i mu'teberenin bir sûreti yazılub re'îsü'l-küttâb ve defter emîninin hatemle-riyle mahtûm kılındıktan sonra alaybeğilerin yedlerine virilüb selefden halefe teslim olunarak hıfz u zabt oluna. Kazâ'en zâyî' olur ise tekrâr bir sûret ihrâcına tâlib olalar. Gerek vülât ve vükelânın ve gerek alaybeğilerin sırren ve alenen ahvâlleri tecessüs ü tefahhus ve der-i dev-let-medâra vârid olan arzları dahî dâ'imâ nazar-ı taharrî ve basîret ile tedkîk olunub mugâyir-i tavr ve istikâmet-i sakâmet ve hiyânetleri meşhûd olur ise vebâlleri boyunlarına haklarında tertîb-i cezâ olunacağı musammem ve meczûm olmağla imdi. Fî Gurre-i Ş sene 191.

50 Bk. Dipnot 45.

Ek III: 1732 Tarihli Tımar ve Zeamet Kanununun Tıpkıbasımı⁵¹

51 BOA, A.DVNSNŞT.d., 84, s. 4-9.

Ek IV: 1777 Tarihli Tımar ve Zeamet Kanununun Tıpkıbasımı⁵²

